

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MATEJA BREZNIK

MENTORICA: DOC. DR. SMILJA AMON

ČASNIK VEČER IN ZALOŽBA OBZORJA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

1. UVOD	3
2. OPREDELITEV POJMOV	5
2.1. JAVNOST IN JAVNO MNENJE	5
2.1.1. <i>Javnost</i>	5
2.1.2. <i>Javno mnenje</i>	9
2.2. MNOŽIČNI MEDIJI	12
2.2.1. <i>Časopisi</i>	13
2.2.2. <i>Pomen medijev v demokratični družbi</i>	14
3. ZGODOVINSKI OKVIR	15
3.1. DRUŽBENE IN GOSPODARSKE RAZMERE V SLOVENIJI	15
3.1.1. <i>Družbene in gospodarske razmere v prvem desetletju po drugi svetovni vojni</i>	15
3.1.2. <i>Gospodarska kriza, trenja in kriza samoupravljanja</i>	20
3.1.3. <i>Nastanek samostojne Slovenije</i>	22
3.1.4. <i>Gospodarstvo v samostojni Sloveniji</i>	23
4. MEDIJSKE RAZMERE V SLOVENIJI	25
4.1. RAZVOJ SLOVENSKEGA NOVINARSTVA.....	25
4.2. SLOVENSKI TISK DANES	28
4.3. NORMATIVNI OKVIR	30
5. REGIONALIZEM V SLOVENIJI	33
5.1. RAZVOJ REGIONALIZMA V SLOVENIJI	33
5.2. POMEN ČASNIKA VEČER IN ZALOŽBE OBZORJA ZA MARIBOR IN REGIJO.....	37
5.2.1. <i>Časnik Večer in Maribor</i>	38
5.2.2. <i>Založba Obzorja in Maribor</i>	39
6. ČASNIK VEČER IN ZALOŽBA OBZORJA	41
6.1. OPREDELITEV ČASNIKA VEČER	41
6.1.1. <i>Razvoj časnika Večer</i>	44
6.1.2. <i>Pomembni mejniki v razvoju Večera</i>	46
6.2. ZALOŽBA OBZORJA	46
6.2.1. <i>Razvoj Založbe Obzorja</i>	46
6.2.2. <i>Težave Založbe Obzorja in stečaj</i>	47
6.3. ANALIZA PRISPEVKOV	50
6.4. UGOTOVITVE	55
7. ZAKLJUČEK	57
8. LITERATURA IN VIRI	59
PRILOGE	62

1. UVOD

Brez Založbe Obzorja bi mestu Maribor manjkal eden izmed glavnih mostov. Ampak ne eden izmed mostov preko Drave, pač pa preko vse širše in vse bolj neusmiljeno deroče reke brezbrizne logike kapitala in grabežljive lakomnosti (Večer, 9. 5. 2002: 11). Tako so v pismu v podporo uredniku mariborske Založbe Obzorja Andreju Brvarju v Večeru zapisali Tomaž Brenk, Borut Gombač in Zdenko Kodrič. Žal se je ta most aprila 2003 podrl, saj je Založba Obzorja, mariborski ponos, kot so jo pogosto imenovali novinarji Večera, objavila stečaj.

Predmet diplomskega dela je analiza poročanja časnika Večer o propadu mariborske Založbe Obzorja, ene nekoč vodilnih slovenskih založb ter hkrati izredno pomembne kulturne ustanove za Maribor in celotno Štajersko regijo. Nalogo sem utemeljila na hipotetični tezi, da se je Večer kot regionalni medij močno in zavzeto odzval na težave Založbe Obzorja ter da je obsojal ukinitvev oziroma propad zelo pomembne regionalne kulturne ustanove, ki je več kot petdeset let skrbela za duhovni razvoj regije in cele Slovenije. Regionalni medij torej naslavlja občinstvo na bolj oseben način kot na primer nacionalni medij, ki naslavlja širše občinstvo.

Pri delu sem uporabila analitično-historično metodo. Diplomsko delo utemeljujem v teoretskih predpostavkah o pomenu javnosti, javnega mnenja in množičnih medijev. V prvem delu zajemam tudi oris gospodarskih in družbenih razmer na slovenskem ozemlju pred osamosvojitvijo in po njej, saj menim, da je poznavanje teh razmer ključno za razumevanje težav slovenskega gospodarstva, ki so prizadele tudi Založbo Obzorja. Posebno poglavje namenjam medijskim razmeram v Sloveniji, kjer govorim o razvoju slovenskega novinarstva in o slovenskem tisku danes, orišem pa tudi osnovni normativni okvir za delo medijev in novinarjev. Vse to namreč vpliva na način dela in poročanja medijev ter na vsebine, ki se pojavljajo v medijih. Teoretični del zaključujem z opredelitvijo regionalizma in lokalizma, saj je Večer regionalni medij, ki se prav zato oziroma tudi zato razlikuje od nacionalnih medijev. V tem delu tudi na kratko opredelim pomen časnika Večer in Založbe Obzorja za Maribor oziroma regijo. Večino literature za ta del diplomskega dela sem zbrala v Osrednji družboslovni knjižnici Jožeta Goričarja na Fakulteti za družbene vede, nekaj literature pa sem našla tudi v Univerzitetni knjižnici v Mariboru.

Empirični del naloge temelji na analizi prispevkov v Večer, ki poročajo o poslovnih težavah Založbe Obzorja. V tem delu uvodoma natančneje opredelim časnik Večer in Založbo Obzorja, nadaljujem pa z analizo prispevkov. Analiza zajema prispevke, objavljene med 24. aprilom 2002, ko so trije delničarji Založbe Obzorja na skupščini delničarjev vložili tožbe proti sprejetim sklepom, in do konca aprila 2003, po sproženem stečajnem postopku Založbe Obzorja. Prispevke sem zbirala v Večerovi dokumentaciji v Mariboru, na uradni spletni strani časnika Večer ter na spletnem arhivu Večerovih člankov.

2. OPREDELITEV POJMOV

Medijev ni brez javnosti in v sodobni družbi lahko trdimo tudi, da javnosti ni brez medijev. Ker v diplomskem delu razpravljam o časniku *Večer*, osrednjem dnevniku Štajerske regije, in Založbi Obzorja, nekoč eni najpomembnejših slovenskih založb, sem svoje delo utemeljila na opredelitvi pojmov javnosti, javnega mnenja in množičnih medijev. Obe instituciji sta namreč zaradi narave svojega dela tesno povezani s pojmom javnosti in sta pomembni krojiteljici javnega mnenja v regiji, kjer delujeta.

2.1. JAVNOST IN JAVNO MNENJE

Pojma javnost in javno mnenje sta v veliki meri plod razsvetljenstva, čeprav sega ideja javnosti daleč v antično Grčijo in Rim, kjer je bila povezana s pojmom demokracije. Oba pojma sta brez dvoma postala osrednja pojma mnogih družboslovnih disciplin in sta danes neločljiva od pojma množičnih medijev. Problem definiranja pojmov javnost in javno mnenje pa je začel različnim teoretikom že zgodaj povzročati težave, zato so se uveljavile številne različne definicije.

2.1.1. Javnost

Pojem *javnosti* je eden ključnih družboslovnih pojmov, ki pa je izrazito protisloven in dvoumen, zato obstaja veliko različnih definicij pojma javnosti. Slavko Splichal (1997: 18) v knjigi *Javno mnenje* piše, da pomenska raznolikost pojma ni določena le s specifičnimi teoretskimi pozicijami, ampak tudi z družbeno zgodovinskim kontekstom. »Pojem fevdalne reprezentativne javnosti na primer označuje javno reprezentiranje gospostva (oblasti), torej socialni status – v nasprotju z antičnim razumevanjem javnosti kot nasprotja zasebnosti in meščanske javnosti kot socialne kategorije.« (Splichal, 1997: 18)

Jürgen Habermas je zapisal, da javnost najprej razumemo kot področje našega družbenega življenja, v katerem se lahko razvije neke vrste javno mnenje. To področje je načelno dostopno vsem občanom. Delček javnosti se konstituira v vsakem pogovoru, v katerem se zasebniki zbirajo v publiko. Kot publika se občani vedejo tedaj, ko se neprisiljeno zbirajo in združujejo ter svobodno izražajo in objavljajo mnenja ter dogovarjajo o zadevah občega

interesa. Komunikacija v veliki publiki zahteva sredstva za prenašanje in vplivanje; časopisi in revije, radio in televizija so danes taki mediji javnosti. (Habermas, 1989: 293)

Pojem javnost in njegove izpeljanke so sicer produkt preteklosti, se pa kljub temu nanašajo tudi na sedanost in prihodnost. Liberalni model javnosti je povezan z uveljavljanjem prve generacije temeljnih človekovih pravic in svoboščin (politične in civilne pravice, ki se nanašajo na sfero javnosti – svoboda mišljenja, govora, združevanja in tiska – in na zasebno sfero – osebna svoboda, nedotakljivost stanovanja, tajnost pisem). V prvi polovici 20. stoletja, ko se uveljavi t.i. druga generacija človekovih pravic (ekonomske in socialne pravice), je bil liberalni model javnosti že v zatonu. Druga polovica 20. stoletja z uveljavitvijo tretje generacije človekovih pravic (informacijskih in komunikacijskih pravic) pa naj bi pomenila konec javnosti (Splichal, 1997: 21). Seveda je slednja trditev vprašljiva in bo še predmet številnih razprav. Vsekakor pa se pojmu javnosti ne moremo popolnoma odpovedati, pač pa ga je treba poskušati razumeti v različnih pojmovnih razsežnostih.

Liberalni model javnosti je glede normativnih zahtev javnosti danes še poučen, vendar ga pri dejanskih razmerah industrijsko razvite in socialnodržavno urejene množične demokracije ni mogoče uporabljati, piše Habermas. Publika se je s širitvijo tiska razširila prek meja meščanstva. Skupaj z njegovo socialno ekskluzivnostjo je izgubila tudi povezanost z institucijami družabnega občevanja in razmeroma visok standard izobrazbe. Konflikti, ki so bili odrinjeni v zasebno sfero, so privreli v javnost. Zakone je bilo le še težko razumeti kot konsenz javno diskutirajočih zasebnikov, ampak so bolj ustrezali kompromisu bojujočih se zasebnih interesov. S spojitvijo javnega in zasebnega območja niso samo politične instance prevzele nekaterih funkcij v sferi blagovnega prometa in družbenega dela, temveč so tudi družbene sile prevzele politične funkcije. To je pripeljalo do nekakšne »refevidalizacije« javnosti. Velike organizacije si prizadevajo doseči politične kompromise z državo in med seboj, po možnosti z izključitvijo javnosti. Vendar pa si morajo obenem z razvijanjem demonstrativne publicitete pri množici prebivalstva zagotoviti vsaj plebiscitarno soglasje. (Habermas, 1989: 298)

Sociološko pojmovanje javnosti, ki ga je uveljavila čikaška šola v začetku 20. stoletja, javnosti ne obravnava z vidika razlike med zasebno in javno sfero, ampak le kot ohlapno organizirano kolektiviteto ali skupino, ki nastaja v racionalni razpravi in ki jo je kot specifično skupino težko natančno identificirati. Klasična ali razsvetljenska miselnost je javnost omejila

na izobraženo elito, ki je nastajala v mestih z razvojem kapitalizma in meščanskega razreda. Mesta so namreč postala središča kulturnopolitične dejavnosti z udejanjanjem javnosti v angleških kavarnah, francoskih salonih in nemških omizjih. Pri tem so imeli vedno večjo vlogo tudi časopisi, ki so se ukvarjali s kulturno, umetniško in politično kritiko in so postali sestavni del razprav, ne le povezovalci prostorsko razpršenih javnosti. (Splichal, 1997: 22-23)

Najbolj splošno opredelitev javnosti kot socialne kategorije je podal John Dewey (v Splichal, 1997: 26), ki je razumel javnost kot politično državo. Javnost kot specifično skupino sestavljajo tisti, ki so prizadeti s posledicami medčloveških transakcij, v katerih ne sodelujejo. Te posledice je treba sistematično regulirati, kar počnejo javni funkcionarji in tako javnost proizvede politično državo kot svojo politično organizacijo in se z njo enači.

Ideja javnosti kot politične države je v nasprotju s Habermasovim razumevanjem javnosti, po katerem je državna oblast nasprotnik politične javnosti, ne pa njen del. Oblast sicer velja za javno, vendar je atribut javnosti dobila predvsem zaradi svoje naloge, da skrbi za javno blaginjo vseh pravnih subjektov. Šele ko je izvajanje politične vladavine učinkovito podrejeno demokratični zapovedi javnosti, si politična javnost preko zakonodajnega telesa pridobi institucionaliziran vpliv na vlado. (Habermas, 1989: 294)

Jürgen Habermas je poudarjal, da morajo državljani ves čas bdeti nad delovanjem javnih funkcionarjev, saj lahko država le tako obstaja. V svojem zgodnjem obdobju je javnost razumel kot publiko, ki je nosilec javnega mnenja in je kritična do oblasti. Kasneje je javnost opredeljeval kot komunikacijsko strukturo s temeljem v civilni družbi, nato pa s političnimi funkcijami javnosti v povezavi s komunikativno močjo in deliberativno politiko. (Splichal, 1997: 28)

Robert E. Park je leta 1904 javnost definiral kot posebno vrsto skupine. V nasprotju s prisotno množico je po Parku vedenje javnosti, ki se izraža v javnem mnenju, rezultat razprave med posamezniki, ki zavzemajo nasprotna stališča. V primeru prisotne množice vzajemna interakcija ustvarja nadzor nad vsemi člani skupine, omejuje individualne pobude in interese ter vodi v izgubo individualne avtonomije. V javnosti pa prihaja v ospredje individualnost. Torej individualni motivi so v množici po Parku zatirani, v javnosti pa v celoti pridejo na dan. Zato mora posameznik izpolnjevati določene pogoje, da lahko vstopi v javnost, saj mora

poleg sposobnosti čustvovanja in empatije posedovati tudi sposobnost mišljenja in razpravljanja z drugimi. (v Splichal, 1997: 23-25)

Seveda ne smemo mimo pojava množičnih medijev in razvoja informacijskih in telekomunikacijskih tehnologij ter njihovega vpliva na razumevanje javnosti. Nasprotje med kritično in manipulativno javnostjo se je pod vplivom razvoja novih tehnologij globaliziralo. Tako na lokalni kot globalni ravni ima konflikt med manipulativno in kritično javnostjo izredno kompleksno naravo in tako preti z radikalno disperzijo javne sfere, ki jo pospešujejo množični mediji, čeprav naj bi prav nova telekomunikacijska tehnologija omogočala aktivizacijo publik, meni Zolo (v Splichal, 1997: 30).

Medtem ko je bila javnost prej razumljena kot normativni temelj demokracije, kot javni forum, ki ga v neprestani interakciji oblikujejo izobraženi in obveščeni posamezniki s kritičnim razpravljanjem o javnih zadevah, so sodobni množični mediji izoblikovali novi tip javnosti, ki je v celoti depolitiziran oziroma neodvisen od participacije v političnem odločanju. Splichal povzema Petersa, ki pravi, da lahko množični mediji ogromni populaciji ponujajo vizijo javnosti, ne da bi ji hkrati dajali sredstva za delovanje v njej. (Splichal, 1997: 46)

Politično javnost sodobne socialne države zaznamuje svojevrstno odmrtnje njenih kritičnih funkcij. Nekoč je bila naloga publicitete, da osebe ali stvari podvrže javnemu rezoniranju in omogoča revidirati politične odločitve pred instanco javnega mnenja, danes pa jo pogosto uporabljajo tudi že kot pomožno sredstvo politike interesentov – kot publicity prinaša osebam ali stvarjem javni prestiž in jih s tem v ozračju ne-javnega mnenja oblikuje, da so ustrezne za aklamacijo. Vsakič znova je treba z veliko truda šele vzpostaviti javnost, ki je bila prej del družbene strukture. Te funkcijske spremembe so prizadele tudi osrednje razmerje med publiko, strankami in parlamentom. (Habermas, 1989: 299)

V sodobnosti se v razpravah o javnosti uveljavljajo tri temeljne pomenske razsežnosti pojma javnost. Tako je javnost obravnavana kot (Splichal, 1997: 22):

- a) *specifična socialna kategorija*, ki se pojavlja kot družbeni akter, subjekt, torej predvsem v odnosu do kakega dogajanja;
- b) *specifična narava* neke dejavnosti ali prostora (značilnost ali stanje javnega) in

- c) *določeno področje* (javna sfera, domena) družbenega življenja, ki s svojo kompleksnostjo presega javnost v pomenu kategorije (akterja) ali narave dejavnosti.

Od pojma javnosti pa je neločljiv pojem javnega mnenja, tako Splichal k tem trem razsežnostim javnosti prišteva še *javno mnenje*, ki na neki način povezuje zgornje tri razsežnosti. Poleg tega so prav razprave o javnem mnenju največ prispevale k popularnosti pojma javnost.

Sklenemo lahko, da v sodobnosti obstajajo različne javnosti, ki se pojavljajo v različnih kontekstih. Ena od javnosti je tako *splošna javnost*, ki predstavlja populacijo državljanov, poleg te pa se pojavljajo še *volilna javnost*, *pozorna javnost*, *aktivna javnost* in *posebne javnosti*, ki se med seboj zelo razlikujejo. »Sodelovanje državljanov v političnih procesih, ki bi povečalo nadzor nad političnimi elitami, je eden ključnih ciljev demokratičnih družb. Aktivno sodelujoča javnost je eden izmed temeljev demokracije, saj brez sodelovanja javnosti v političnih procesih demokracija izgubi legitimnost.« (Splichal, 1997: 336)

2.1.2. Javno mnenje

Pojem javnega mnenja je tesno povezan z množičnimi mediji, zato je njegova opredelitev pomembna za pričujoče diplomsko delo. Ferdinand Tönnies (1998: 105) je zapisal:

Ker je mnenje javnosti¹ oblika duhovnega življenja nekega naroda...učinkujejo nanj vse prvine tega duhovnega življenja, med temi pa postavljamo na prvo mesto znanost, ker je mnenju javnosti najbližja. Tudi umetnost, ki oblikuje okus ter povzdiguje in prečisti dušo, zavoljo tega pa še posebej leposlovje, če je resnično lepo in plemenito, lahko prispevata k vzgoji mnenja javnost. Skoraj vse prvine dandanes posredujejo periodične publikacije – predstava, ki jo imamo o mnenju javnosti, je tako tesno povezana z bistvom dnevnega tiska.

Tako kot pri pojmu javnosti pa obstajajo tudi zadrege pri definiciji pojma javno mnenje. Teoretiki so postavili različne teorije pojma javno mnenje in na nekaterih mestih celo predlagali, da se pojem ne bi več uporabljal, saj je preveč dvoumen. Že sama pojma javno in mnenje sta namreč popolnoma kontradiktorna, saj se javno nanaša na nekaj javnega, vsem na očem, univerzalnega, objektivnega, medtem ko mnenje pomeni popolnoma individualno,

¹ Tönnies je razlikoval med javnim mnenjem, ki je neartikulirano, in določnim, pravim mnenjem javnosti, ki je artikulirano.

zasebno in subjektivno kategorijo. Poleg tega teoretiki nikakor niso uspeli najti skupnega jezika glede družbenih skupin, ki naj bi ustvarjale javno mnenje.

Hegel je o javnem mnenju zapisal: »Javno mnenje je zatorej v enaki meri vredno tako upoštevanja kot tudi zaničevanja, tega zavoljo svoje konkretne zavesti in izražanja, prvega pa zavoljo svoje bistvene podlage, ki se v tistem konkretnem le bolj ali manj motno kaže.« (v Tönnies, 1998: VI)

Danes v vsakdanji govorici javno mnenje pogosto izenačujemo z rezultati javnomnenjskih glasovanj, kar pa je v popolnem nasprotju s pomenom, ki ga javno mnenje imelo pred obdobjem takšnih raziskav. V primeru t.i. javnomnenjskih raziskav težko govorimo o javnem mnenju, pač pa o množičnih mnenjih, o množici individualnih mnenj. Predmet raziskav pogosto sploh ni javno mnenje oziroma kakršnokoli mnenje, ampak zasebna stališča.

Izraz javno mnenje se je prvič pojavil sredi 18. stoletja v angleški in francoski politični filozofiji razsvetljenstva v obdobju nastajanja liberalne meščanske javnosti. Razumevanje javnega mnenja pa se je skozi stoletja močno spreminjalo – nekateri teoretiki so javno mnenje razumeli kot kolektivno kategorijo, drugi kot individualni konstrukt posameznika. V prvih političnofilozofskih obravnavah iz obdobja razsvetljenstva je bilo javno mnenje definirano kot politični pojav, v katerem je bil v ospredje postavljen odnos med državljani in oblastjo – javno mnenje naj bi zagotavljalo vlado nad vlado, liberalno obliko vladavine. Rousseau je javno mnenje utemeljil na utopični ideji o absolutni suverenosti ljudstva kot skupnosti enakopravnih državljanov. (Splichal, 1997: 2)

V začetku 20. stoletja je začela naraščati kompleksnost političnih in javnomnenjskih procesov. Temu je sledila na eni strani psihologizacija proučevanja javnega mnenja, zvajanje javnega mnenja na značilnosti in učinke skupinskega in kasneje množičnega komuniciranja, na drugi strani pa razvoj javnomnenjskih glasovanj, ki javno mnenje omejujejo na vsoto anonimnih posameznikov na arbitrarno zastavljena vprašanja. Ključne sestavine pojma javno mnenje iz 18. stoletja, kot so oblikovanje državljskega konsenza za javnim razpravljanjem ter vloga institucij oblasti in države pri oblikovanju in uveljavljanju javnega mnenja, so bile iz omenjenih modelov popolnoma izključene. (Splichal, 1997: 2)

Ferdinand Tönnies (1998: 105) je opozarjal, da je treba ostro razlikovati med javnim mnenjem nasploh kot zunanjo celoto nasprotujočih si mnogoterih mnenj, ki se javno izražajo, in med določnim mnenjem javnosti kot enovito učinkujočo močjo in silo. Prvo je neartikulirano javno mnenje, ki ga Tönnies ločuje od artikuliranega, določnega (pravega) mnenja javnosti. Za obe obliki obstaja bistveno javno oznanjanje in njuno nanašanje na javne, v prvi vrsti politične zadeve. Vendar je pri prvem (pri javnem mnenju) splošnost pojmovana v smislu »vseh« le toliko, kolikor zadeva tiste, ki kakorkoli dejavno ali trpno pri javnem oznanjanju mnenj; pri drugem (pri mnenju javnosti), pa je subjekt bistveno in še zlasti politično povezana splošnost tistih, ki so postali enotni v tem, da na določen način menijo in presojujejo in ki prav s tem sami po sebi sodijo v javnost in v javno življenje. S tem je povezano tudi jasno razlikovanje v pomenu samega mnenja. V prvem primeru ima pretežno pomen miselnega dožemanja, v drugem pa pretežno pomen izražanja volje.

Jürgen Habermas je zapisal, da se lahko javno mnenje vzpostavi le pod pogojem, da obstaja rezonirajoča publika. Institucionalno zagotovljene diskusije, ki s kritičnim namenom tematizirajo izvajanje politične vladavine, pa niso obstajale od nekdaj. Oblikovale so se šele v določeni fazi meščanske družbe in so lahko šele s pomočjo posebne konstelacije interesov prodrle v ureditev meščanske pravne države. (Habermas, 1989: 294)

Javno mnenje je tesno povezano tudi s pojmom civilne družbe. Civilno družbo sestavljajo organizacije in dejavnosti, ki nimajo neposredne ekonomske ali politične narave oziroma niso motivirane z dobičkom in močjo, se pa v njih oblikujejo mnenja in cilji, s katerimi želijo posamezniki ali skupine vplivati na sprejemanje odločitev v danih institucionalnih in normativnih okvirih ali vplivati na spreminjanje teh okvirov. (Splichal, 1997: 4)

Zaradi vseh težav, ki jih teoretikom povzroča v sebi nasprotujoča besedna zveza javno mnenje, se upravičeno vprašamo, kako naj torej razumemo in definiramo javno mnenje. Slavko Splichal piše, da je javno mnenje komunikacijski proces, v katerem si posamezniki in skupine prizadevajo doseči konsenz o spornih javnih zadevah z namenom, da bi vplivali na delovanje institucij oblasti (1997: 4). K temu dodaja, da v idealizirani predstavi javno mnenje običajno razumemo kot:

- a) proces, v katerem postane skupina ljudi pozorna na neki problem;
- b) razprava o problemu ima za posledico vse večjo pozornost, tako da problem postane javna zadeva;

- c) udeleženci v razpravi oblikujejo alternativne možnosti za rešitev problema in omejijo število alternativ;
- d) s soglasjem izoblikovano mnenje vpliva na kolektivno odločitev, ki jo sprejme večina (npr. volitve ali referendum), ali pa na oceno moči javnega mnenja, ki jo pri odločitvah upoštevajo politični akterji.

Niko Toš (1995: 155) pa javno mnenje razume kot celoto različnih, pogosto celo protislovnih pogledov, želja in namenov članov določene družbene skupnosti. Pri tem gre tudi za celoto mnenj, ki jih razširjajo mediji in ki povzročajo določene družbene posledice. Pojem javnega mnenja pa označuje tudi normativno regulirano komunikacijsko raven določene družbe oziroma določenega družbenega prostora.

2.2. MNOŽIČNI MEDIJI

Ideja javnega mnenja in javnosti je že od vsega začetka povezana z načelom publicitete, ki je v sodobnosti neločljivo povezano z množičnim komuniciranjem oziroma delovanjem množičnih medijev. Množični mediji vplivajo tako na razmišljanje in sprejemanje odločitev posameznikov kot tudi državnih in svetovnih institucij (Dennis, 1989: 9). Množični mediji kot prostor za javno predstavljanje idej in interesov ter svobodno razpravljanje so postali tudi temeljni pogoj konstituiranja civilne družbe. V procesih institucionalizacije javnega mnenja so tako časniki in množični mediji na sploh odigrali osrednjo vlogo (Splichal, 1997: 336).

V sodobni družbi imajo množični mediji pomembno vlogo. Naša življenja so preplavljena z medijskimi »izdelki«, podobami in predvsem z medijsko logiko. Naše izkušnje in način, kako razmišljamo o njih, je vse bolj odvisen od množičnih medijev. Kot bi edinstvena, posameznikova izkušnja izginila. Množični mediji dajejo obliko in vsebino kulturnim kategorijam in izkušnjam. Kot oblika mediji ponujajo kriterije, način, ritem in stil vedno številnejših aktivnosti, kot vsebina pa nove ideje, modo, besedni zaklad in različne informacije. (Altheide, Snow; 1991: 1)

Tehnološki dosežki so omogočili t.i. množično komuniciranje, to je komuniciranje, ki je namenjeno razmeroma velikemu, heterogenemu in anonimnemu občinstvu, in se kot tako razlikuje od drugih oblik komuniciranja, kot je na primer medosebno komuniciranje.

Sporočila množičnega komuniciranja so javno objavljena in njihov temeljni cilj je doseči čim večje občinstvo. Množični mediji, kamor prištevamo tisk, radio in televizijo, tudi knjige, v zadnjem času pa vse bolj tudi svetovni splet ali internet, imajo v osnovi štiri temeljne funkcije, in sicer *informacijsko*, ki omogoča seznanjanje občinstva z dogodki, *interpretacijsko*, ki omogoča občinstvu, da si oblikuje svoje mnenje, *socializacijsko*, ki omogoča prenos znanja z ene generacije na drugo, in *zabavno* funkcijo, ki omogoča razvedrilo in sprostitev občinstva. (Erjavec, Volčič; 1999: 10)

2.2.1. Časopisi

V obdobju hitrega tehnološkega napredka in razvoja informacijske tehnologije bi pomislili, da bo tradicionalni medij, kot je časopis, v boju z radiem, televizijo in svetovnim spletom izgubil pomen in priljubljenost. Vendar to še zdaleč ni tako. Res je, da sta televizija in predvsem radio veliko bolj ažurna, saj lahko sproti oziroma še isti dan poročata o nekem dogodku. Vendar pa jima način dela – z izjemo posebnih oddaj – ne dovoljuje globinskega poročanja in komentarjev, kar je še posebej pomembno pri poročanju o družbeno pomembnih temah, kot je na primer gospodarstvo. In prav na podlagi takšnega poročanja se oblikuje kompetentno, razsvetljeno in informirano javno mnenje. Roger Fowler (1991: 249) piše, da ima tisk pomembno vlogo pri ohranjanju ideologije. Ekonomske okoliščine krepijo to pomembnost in oblikujejo ideologijo.

Brez dvoma ima torej tisk kljub temu, da imata v množičnem komuniciranju vedno močnejšo vlogo radio in televizija, pomembno mesto med množičnimi mediji in težko si predstavljamo, da bi ga elektronski mediji kdaj popolnoma nadomestili. Tiskani mediji, predvsem dnevniki, imajo namreč številne prednosti. Karmen Erjavec in Zala Volčič v Odraščanju z mediji (1999: 20) navajata sledeče prednosti tiska v primerjavi z radiem in televizijo: dnevnik sporoča *izčrpno* in omogoča podrobnejšo analizo dogodka in predstavitev iz ozadja. Poleg tega omogoča dnevnik bralcu t.i. *časovno razpoložljivost*, kar pomeni, da bralec sam odloča, kdaj in kako ga bo bral in prispevek lahko prebere večkrat. Bralec lahko bere dnevnik glede na svojo *sposobnost sprejemanja informacij*, saj ga pri branju ne omejuje hitrost predvajanih kadrov. Bralec ima tudi večjo *avtonomijo*. To pomeni, da lahko sam izbira vsebino, ki jo želi prebrati, ni mu treba poslušati ali gledati drugih novic, da sprejme želeno sporočilo. Poleg vsega naštetega pa ima dnevnik na voljo *več prostora*, tako da lahko objavlja tudi več *lokalnih informacij*.

Albert Schäffle je v drugi polovici 19. stoletja zapisal, da tisk idej, ki pritekajo iz središča ali obrobja, ne sprejema zato, da bi jih obdržal, ampak zato, da bi jih kar najhitreje razširil. Tisk je tako prevodni in razširjevalni kanal za tokove, ki tečejo med vodilnimi in vodenimi množicami. Tisk raztrese duhovne spodbude, ki prihajajo iz središča, med vso publiko in zbira raztresene odzive obrobja, da bi jih privedel v središče duhovnega gibanja. Kot takšen je tisk organ javnega mnenja (2001: 61). Pri tem je treba opozoriti, da je Schäffle to pisal v obdobju, ko radio in televizija še nista obstajala.

V začetku 20. stoletja je sociolog Max Weber (2001: 64) izpostavil razumevanje tiska kot podjetja, ki pa ima v nasprotju z vsako drugo dejavnostjo dve povsem različni vrsti strank, in sicer kupce oziroma bralce na eni strani, ki jih deli na naročnike in sprotne nakupovalce, ter oglaševalce na drugi strani. Med obema vrstama strank obstaja vzajemnost. Na zanimanje oglaševalcev vpliva število bralcev, število oglasov pa vpliva tudi na bralce. Slednje je Weber razložil takole: »Časopis ne more imeti nikdar preveč oglasov, toda – in to je v nasprotju z vsakim drugim prodajalcem blaga – lahko ima preveč kupcev, če namreč ne more povečati cene oglasov za pokritje stroškov stalnega naraščanja naklade.«

2.2.2. Pomen medijev v demokratični družbi

Naloga tiska in medijev nasploh v novih tržnih razmerah ni oziroma naj ne bi bila več le zapis dogodkov in informacij, ki jih želi državljanom posredovati država, pač pa neodvisna, objektivna interpretacija teh dogodkov in informacij, iskanje novih virov informacij ter tako posredovanje preverjenih informacij. To od medijev pričakujemo državljani in jim tudi zaupamo. Mediji tako vplivajo na oblikovanje javnega mnenja.

Na prehodu iz socialističnega v tržni sistem je pomembna tako stroga zaščita človekovih pravic kot tudi profesionalnost novinarjev, ki na pozitivni način oblikujejo javno mnenje ter opozarjajo na pomanjkljivosti državnih institucij in na morebitna negativna dejanja posameznikov (Krajnc, 1995: 5). V demokratični družbi naj bi mediji s svobodnim in neomejenim komuniciranjem promovirali vrednote in znanje, pomembno za razvoj demokracije. Vendar realna situacija ni vedno takšna. Če je medije nekoč nadzorovala oblast, je danes to gotovo kapital. Konkurenca prostega trga in boj za preživetje pogosto prisilijo medije, da objavljajo zgodbe, ki se dobro prodajajo. Tako se pojavlja vprašanje, ali lahko resnično govorimo o svobodi medijskega poročanja. Pojavlja se tudi vprašanje, koga je treba zavarovati – posameznike, v katerih zasebnost vdirajo mediji, ali javnost, ki ima pravico biti

obveščena. Pri slednjem gre za konflikt med pravicami in svoboščinami, ki naj bi bile temelj vsake demokratične družbe.

3. ZGODOVINSKI OKVIR

3.1. DRUŽBENE IN GOSPODARSKE RAZMERE V SLOVENIJI

3.1.1. Družbene in gospodarske razmere v prvem desetletju po drugi svetovni vojni

Spremembe, do katerih je po končani drugi svetovni vojni prišlo na pretežnem delu slovenskega ozemlja, so bile usodne tudi za gospodarsko življenje na tem prostoru. Spremenile so se razmere za gospodarjenje, gospodarstvo je dobilo novo težišče in cilje, zato se je začelo razvijati drugače kot v preteklosti. Oblast so prevzeli komunisti, ki so si zastavili dva načrta, kot piše Jože Prinčič. Prvi je bil *politični*, ideološki in je temeljil na prepričanju, da morajo komunisti prevzeti vse vodilne položaje v gospodarski upravi in uničiti ali spremeniti vse oblike organiziranosti, ki se ne skladajo z novo ideologijo. To je pomenilo vzpostavitev nove hierarhične in centralistične gospodarske uprave, poddržavljanje proizvodnih sredstev, krepitev državnega gospodarskega sektorja z likvidacijo zasebnega podjetništva, menjavo individualne pobude s kolektivno in državnim načrtovanjem. Drugi je bil *gospodarski načrt*, ki je predpostavljala obnovo v vojni prizadete industrije ter gospodarski razvoj po sovjetskem zgledu, in sicer neprestano in pospešeno industrializacijo v pogojih do skrajnosti zbirokratizirane, administrativno vodene in vase zaprte ekonomije. (Prinčič, 1999: 105-106)

Spremembe, ki so pomembno vplivale na razvoj gospodarstva v povojni Sloveniji, so se začele dogajati že takoj po končani vojni. Poleti leta 1945 je začasna ljudska skupščina Jugoslavije sprejela zakon o radikalni agrarni reformi, s katero so odvzeli zemljo agrarnim veleposestnikom, velikim kmetom, Cerkvi in samostanom. Za posamezne kategorije je veljal različen zemljiški maksimum; največ so dobili kmetje, ki so sami obdelovali zemljo, najmanj pa posestniki, ki zemlje niso sami obdelovali oziroma ni bila njihov glavni vir zaslužka. Podoben zakon je čez nekaj mesecev sprejelo takratno predsedstvo Slovenije. V Sloveniji je tako prišlo v zemljiški sklad preko 260.000 hektarjev zemljišč. Obdelovalna zemlja je bila deloma razdeljena kmetom s premalo zemlje ali brez nje, država pa je obdržala okoli 54

odstotkov obdelovalne zemlje ter si v celoti prilastila 86 odstotkov zbranega zemljiškega sklada. (Prunk, 1998: 146)

Komunisti so v skladu s svojo socialistično ideologijo v celoti kontrolirali gospodarstvo, imeli pa so tudi nadzor nad intelektualnim življenjem. Po sovjetskem vzoru so pri centralnem komiteju organizirali Agitprop z nalogo, da vodi ideološko aktivnost partije in z njo usklajuje tudi prosveto. Po besedah Jožeta Pirjevca: »Agitprop je postal pošast s tisoč očmi in lovkami, ki jim ni ušla nobena nepravovernna, javno izražena beseda. Kulturno življenje, še posebej literatura, se je moralo ukloniti železnim pravilom »sorealizma«, kot sta ga uzakonila Ždanov in Stalin. Oblasti so zadolžile jugoslovanske pisatelje, zbrane na svojem prvem kongresu leta 1946, da postanejo »inženirji« duš ter ustvarijo agresivno in optimistično književnost. Tisti, ki se niso prilagodili, so se bili prisiljeni umakniti v dolgotrajno zatišje, ki je pogosto negativno vplivalo na njihovo ustvarjalnost.« (1995: 158)

Vodstvo Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) ni imelo izkušenj s socialistično preobrazbo družbe, niti svoje vizije o tej preobrazbi, zato se je zgledovalo po že preizkušeni sovjetski teoriji in praksi, po kateri lahko vladajoča delavska partija precej hitro preoblikuje agrarno in gospodarsko nerazvito državo v močno in neodvisno socialistično državo. Pri tem je morala upoštevati določena načela. *Prvo načelo*, ki se je zdelo vodstvu KPJ pomembno, je bilo uzakoniti industrijo kot materialno bazo gospodarskega razvoja ter zagotoviti njen neprestani razvoj. Pri tem načelu je bilo odločilno, da se začnejo hitreje razvijati vodilne ali osnovne industrijske panoge, kot so elektroenergetsko gospodarstvo in težka industrija. *Drugo pomembno načelo* je bilo, da se morajo vsa pomembna gospodarska vprašanja v državi obravnavati in reševati centralno in direktivno, preko predpisane metodologije, načrtnih organov ter večletnega gospodarskega načrta. (Prinčič, 1992: 33)

Med odločilna načela je partijsko vodstvo uvrstilo še načelo hitrejšega razvoja gospodarsko nerazvitih področij v državi oziroma zmanjševanje razkoraka med razvitimi in nerazvitimi republikami. To je pomenilo, da morajo razvitejše republike prevzeti najtežja bremena vsedržavne industrializacije in hkrati pristati na počasnejši tempo industrijskega in sploh gospodarskega napredovanja. Slovenija je nesporno sodila med razvitejše in bogatejše republike, poleg tega pa je v Jugoslaviji veljalo splošno prepričanje, da je bila v vojni najmanj prizadeta, zato so druge federalne enote pričakovale in tudi zahtevale, da Slovenija svojih razpoložljivih sredstev ne nameni le izgradnji temeljnih industrijskih objektov na svojem

ozemlju, temveč tudi za oživljanje in pospeševanje gospodarskega razvoja v celi državi. Zaradi vseh omenjenih načel so zvezni organi pazili, da Slovenija ni preseгла določenega obsega investicijske izgradnje in da se je držala dogovorov glede pomoči nerazvitim republikam. (Prinčič, 1992: 33-34)

V prvih letih po vojni je kazalo, da bo tako zasnovani koncept gospodarskega razvoja pozitivno vplival na hitrejši gospodarski razvoj Slovenije in napovedi nekaterih slovenskih gospodarstvenikov o slabem vplivu te politike na industrijski razvoj Slovenije so se zdele zmotne. Do konca leta 1946, ko se je končalo obdobje gospodarske obnove, so namreč v Sloveniji, kljub velikim finančnim in organizacijskim težavam, obnovili velik del v vojni prizadetih industrijskih podjetij in začeli z izgradnjo več kot deset novih industrijskih objektov (hidroelektrarni Moste in Mariborski otok, Litostroj Ljubljana, Donit Medvode...). Petletna plana za razvoj narodnega gospodarstva, sprejeta leta 1947, sta predvidevala, da bo do leta 1951 na ozemlju LR Slovenije v elektrogospodarstvu zgrajenih šest velikih in petnajst malih hidroelektrarn, ena termoelektrarna, osemnajst razdelilnih postaj, 304 transformatorske postaje, napeljanega preko 2000 kilometrov električnega omrežja, v ostalih industrijskih panogah pa bo zgrajeno več kot 80 novih industrijskih objektov ter obnovljeni in modernizirani številni obstoječi industrijski objekti. (Prinčič, 1992: 34)

Pospešen razvoj industrije, ki je bil pomemben del planskega razvoja socializma, je bil skladen s prepričanjem, da je le številen delavski razred porok in nosilec socializma. Kot piše Janko Prunk (1998: 149), so bili z nacionalizacijama v letih 1946 in 1948 poddržavljeni skoraj vsi proizvodni obrati in sredstva. V zasebni lasti so ostala le mala in srednja kmečka posest ter mala obrt.

Gospodarska pomoč Slovenije pri industrializaciji drugih jugoslovanskih republik se je začela že leta 1946, ko je ministrstvo za gradnjo začelo pošiljati v Makedonijo, Črno Goro in BiH gradbene ekipe z vso potrebno mehanizacijo, materialom, prevoznimi sredstvi in strokovnjaki. Z letom 1947 se je gospodarska pomoč Slovenije povečala ter razširila še na druge oblike. Slovenija je tako začela svojo industrijsko proizvodnjo prilagajati potrebam široke porabe, uvoza in izvoza ter kapitalne izgradnje za vso državo. Tako so morala slovenska podjetja s svojo proizvodnjo do začetka 50. let pokrivati pretežni del potreb po tekstilnih, usnjarskih in kovinskih proizvodih, prevzeti četrtno izvoza lesa in lesnih izdelkov ter okoli 50 odstotkov vseh jugoslovanskih uvoznih potreb. Tako so na primer Litostroj Ljubljana, Elko in

Elektroprenos Maribor opravili glavnino del pri izgradnji hidroelektrarn v Bosni in Hercegovini, Črni Gori, Makedoniji, Srbiji in Hrvaški ter daljnovodov v Srbiji in Črni Gori. Poleg tega so morala določena slovenska podjetja pošiljati večji ali manjši del svojih osnovnih sredstev v druge republike, pri izgradnji industrije v drugih republikah so pomagali slovenski strokovnjaki so s svojim znanjem, oblika pomoči pa so bila tudi precejšnja denarna sredstva, ki jih Slovenija v obliki raznih davščin odvajala v zvezne sklade. (Prinčič, 1992: 36)

Kmalu je postajalo vse bolj očitno, da prinaša pospešena in enosmerna industrializacija sovjetskega tipa poleg pozitivnih tudi številne negativne rezultate. *Pozitivni rezultati* so bili v javnosti večkrat predstavljeni in poveličevani. Kot najpomembnejši pozitivni dosežek so poudarjali, da je industrija postala vodilna gospodarska panoga, česar ni bilo težko dokazati, saj se je obseg industrijske proizvodnje do leta 1956 v primerjavi s predvojnimi leti podvojil, vrednost industrijske proizvodnje je leta 1956 znašala skoraj polovico družbenega proizvoda LR Slovenije, industrijski proizvodi so predstavljali tri četrtine vsega izvoza. LR Slovenija je po večini gospodarskih kazalnikov ostala najrazvitejša republika v državi. Imela je daleč najvišji osebni dohodek na zaposlenega, družbeni proizvod in narodni dohodek na prebivalca ter vrednost investicij na prebivalca. (Prinčič, 1992: 37-38)

Poleg prej omenjenih pozitivnih rezultatov pa so se v Sloveniji v 50. letih že začeli kazati *negativni rezultati* enostransko vodene gospodarske politike, o katerih se javno ni govorilo. Pri načrtovanju izgradnje novih industrijskih podjetij planski organi pogosto niso upoštevali pomembnih dejavnikov v proizvodnem procesu, kot so tehnološki postopek in pogoji, pod katerimi naj bi nova podjetja prišla do surovin, polizdelkov, energije, kvalificirane delovne sile in prometnih zvez. Pozornost so namenili le gradnji glavni objektov, zanemarili pa so stranske in pomožne obrate. Pogosto so v nove proizvodne objekte vgradili stare stroje in opremo, kar je zaviralo proizvodnjo, zmanjšalo njen obseg in povečevalo proizvodne stroške. Tako so na primer v novo predilnico Mariborske tekstilne tovarne (MTT) postavili stroje, ki jih je tekstilna tovarna v Nišu zaradi dotrajanosti izločila iz proizvodnje. Domače in tuje kredite so potrošili le za izgradnjo industrijskih objektov, zato so predelovalna industrija, kmetijstvo in druge gospodarske panoge obdržale nizko tehnično opremljenost, zastarelo tehnologijo, neustrezno strukturo delovne sile, slabo delovno storilnost in nezadostno izrabo proizvodnih zmogljivosti. Industrija je postala eden glavnih uporabnikov zemljišč, in to v glavnem najboljših obdelovalnih površin. (Prinčič, 1992: 38-39)

Nezadovoljstvo s političnim, socialno ekonomskim in kulturnim razvojem Slovenije v komunističnem sistemu so na svojem občnem zboru leta 1950 izrazili tudi slovenski pisatelji, ki jih je politično vodstvo zato kritizirali in jim očitalo obrekovanje. Na 3. kongresu OF leta 1951 je član izvršnega odbora OF Edvard Kocbek ostro kritiziral oblast, ki da vzdržuje ozračje izrednega stanja ter tako ne dopušča nazorske svobode in duši ustvarjalnost ljudstva. Njegova kritika seveda ni ostala brez posledic. (Prunk, 1998: 152)

Na neučinkovitost politike so kazali tudi nekateri socialni kazalci. Življenjska raven prebivalstva se v primerjavi s predvojnimi obdobjem ni dvignila, ampak je celo padla. Cene prehranskih izdelkov so se iz leta v leto povečevale, industrijskega blaga za široko porabo je bilo malo, zaslužki med kvalificiranimi in visoko kvalificiranimi delavci so se vse bolj izravnali, kar gotovo ni spodbujalo visoko kvalificiranih k večji storilnosti. Zaradi omenjene enostranske gospodarske politike pa je Slovenija sredi 50. let na določenih področjih že začela zaostajati za drugimi republikami, piše Jože Prinčič (1992: 39). Na slabe razmere je med drugim vplival tudi spor Jugoslavije s Stalinom. Stalin je namreč ukazal gospodarsko blokado, ki je nevarno zavrla proces industrializacije in zmanjšala družbeni bruto proizvod v letih 1949-1953 na nižjo raven od predvojne (Pirjevec, 1992: 193).

Ljudska skupščina FLRJ in Ljudska skupščina Ljudske republike Slovenije sta januarja 1953 sprejeli ustavni zakon o temeljnih družbene in politične ureditve. Te spremembe so po uvedbi samoupravljanja v gospodarstvu in njegovem širjenju na druga področja omogočale delno demokratizacijo političnega življenja, decentralizacijo gospodarstva (republike so dobile večje pristojnosti) in od sredine petdesetih let dvig življenjskega standarda. V naslednjih dveh desetletjih je bil ta razvoj odvisen od ideoloških nihanj v Zvezi komunistov Jugoslavije; v zvezi s konkretnimi vprašanji so se pojavljali različni pogledi in nasprotujoče si struje, ki so se potegovale za premoč, predsednik Tito pa je bil ves čas posrednik med njimi. (Prunk, 1998: 155)

Konec leta 1955 so v Sloveniji z zadovoljstvom sprejeli odločitev državnopolitičnega vodstva o prehodu na politiko mirnejšega ter bolj vsestranskega gospodarskega razvoja, kar je bilo razumljivo, saj so izgradnjo ključni industrijskih objektov v Sloveniji spremljale velike težave: primanjkovalo je finančnih sredstev, delovne sile, gradbenega materiala in mehanizacije, gradbeni in drugi potrebni načrti so bili slabo izdelani ali pa jih ob začetku gradnje sploh še ni bilo (Prinčič, 1992: 37).

Konec novembra 1995 je tako sledila delna sprememba gospodarske politike. Razvoj težke industrije ni bil več prednost. Podporo so dobivali industrija izdelkov za široko porabo in izvoz, kmetijstvo v družbenem sektorju, energetika in cestno omrežje (najpomembnejša je bila dograditev magistralne ceste Ljubljana – Zagreb novembra 1958). Železniški promet je stagniral, med leti 1954 in 1962 pa se je razvil slovenski pomorski prevoznik Splošna plovba Piran s prvimi čezoceanskimi ladjami. Vse hitreje se je razvijala Luka Koper. Leta 1963 je bilo na Spodnjem Brniku dograjeno novo letališče. Naglo se je spreminjal tudi življenjski standard. Leta 1962 je bilo v Sloveniji na primer prvič več avtomobilov kot motornih koles. V drugi polovici petdesetih let je bila gospodarska rast najhitrejša; do leta 1961 je imelo gospodarstvo 8-odstotno povprečno letno rast, industrijska proizvodnja pa 10,7-odstotno. Pomemben je postajal tudi dohodek od turizma. Močno sta se povečali število zaposlenih in število novih stanovanj. Kljub temu pa je od 13. do 15. januarja 1958 v Trbovljah, Zagorju ob Savi in Hrastniku stavkalo 4.200 rudarjev, kar je bilo v sistemu delavskega samoupravljanja povsem nepredvideno. (Prunk, 1998: 157)

3.1.2. Gospodarska kriza, trenja in kriza samoupravljanja

Jugoslavija je bila članica mednarodne skupnosti, ki so jo marsikje spoštovali zaradi neodvisne zunanje politike in inovativne notranje politike. Pozitiven ugled predsednika Tita je temeljil predvsem na oblikovanju sistema, ki je pripadnike različnih narodov v eni državi obravnaval bolj enakopravno, kot je bilo to značilno za ostale komunistične države tistega časa. Hkrati pa je ta sistem skrival številne zatrite konflikte, politično neodgovornost, gospodarsko korupcijo in močne nacionalne vzgibe, kar je na koncu pripomoglo k nasilnemu razpadu Jugoslavije. (McCrea, 1998: 27)

Pred smrtjo predsednika Tita, ki je po dolgotrajni bolezni 4. maja 1980 umrl v ljubljanskem Kliničnem centru, je v zahodnem tisku prišlo do številnih ugibanj glede prihodnosti Jugoslavije, o njenih možnostih, da si ohrani neodvisnost, in celo o tem, ali bo sploh preživela. Očitno je namreč bilo, da gre s Titom v grob tudi legitimnost režima, ki ga je poosebljal, in da med njegovimi nasledniki ne more nihče računati na to zapuščino. Ta zavest je še potrdila splošno občutek, da se s Titom, zadnjim protagonistom druge svetovne vojne, končuje zgodovinsko obdobje, ki ga je najprej zaznamoval boj proti Hitlerju, nato pa še boj proti Stalinu. (Pirjevec, 1995: 357)

V letih pred osamosvojitvijo Slovenije se je gospodarska situacija v takratni Jugoslaviji bliskovito slabšala. Resnejšo gospodarsko krizo je bilo mogoče zaznati že poleti 1980. Jugoslovansko gospodarstvo je stopilo v novo desetletje z rastočim deficitom v plačilni bilanci, kar pa je bilo samo delno posledica zunanjih dejavnikov (podražitev nafte v letih 1973, 1974 in 1979) in s tem povezane stagnacije izvoza, piše Pirjevec (1995: 359). V veliko večji meri sta k temu prispevali pretirano ambiciozna strategija gospodarskega razvoja in neustrezna razporeditev notranjih sredstev, ki sta pospešili uvoz in zadolževanje v tujini. Leta 1980 je dolg v konvertibilni valuti znašal četrtno družbenega bruto proizvoda, na kar pa togo gospodarstvo ni znalo odgovoriti s potrebnim povečanjem proizvodnje.

Neven Borak (2002: 3) v knjigi *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije* citira Ljuba Sirca: »Jugoslovanski komunisti so zapeljali gospodarstvo države v slepo ulico, ker so proučevali izključno čiste teorije marksizma in politične ekonomije, namesto da bi upoštevali gospodarska dejstva iz življenja. Tito je to priznal in je pogosto ponavljal, da je bilo lažje zrušiti stari režim in zmagati v zadnji vojni, kot pa postaviti delujoč gospodarski sistem.« To se je izkazalo za popolnoma resnično.

Sicer pa je gospodarska nestabilnost prežemala SFRJ že od 60. let 20. stoletja naprej in ni izginila vse do razpada države. Vodstvo federacije se je z različnimi stabilizacijskimi programi in reformami ves čas trudilo izboljšati gospodarski položaj, a brez uspeha. Do preobrata je prišlo proti koncu 80. let, ko se je prekinila slepa vera v družbeno lastnino in samoupravljanje. V ospredje so prišli zagovorniki tržnega gospodarstva. Neven Borak v članku *Pot iz socializma, pot iz Jugoslavije* (1997: 515) piše, da večina ocen gospodarskega in političnega položaja Slovenije v Jugoslaviji v letih 1990 in 1991 poudarja pogubne vplive zadnjega jugoslovanskega stabilizacijskega programa iz leta 1989 ter boja za preurejanje jugoslovanske federacije. Te ocene so izražale prepričanje o narodnostno in gospodarsko negotovi usodi Slovenije, kar je vodilo v osamosvojitve Slovenije. Tako tudi Temeljna ustanovna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije iz leta 1991 med drugim sloni na dejstvu, »...da federativna ureditev Jugoslavije ne omogoča rešitve politične in gospodarske krize...« (Borak, 1997: 515).

Kljub začasni priključitvi sovjetskemu razvojnemu modelu, liberalna gospodarska miselnost ni nikoli popolnoma zapustila slovenskega prostora. Ponovni razcvet je doživela v 80. letih 20. stoletja, predvsem zaradi prevlade liberalnih gospodarskih vrednot kot podlage za

svetovno gospodarsko ureditev (Borak, 1997: 515). V Sloveniji oziroma v SFRJ pa je krepitev liberalne gospodarske miselnosti, ki se je začela po izbruhu zunanje dolžniške krize v začetku 80. let 20. stoletja, spremljala krepitev državnega intervencionizma. Napetosti in konfliktni interesi med republikami so se začeli krepiti, najprej na ločnici razviti-nerazviti, kasneje na ločnici centralizacija-decentralizacija.

Gospodarski vzroki so imeli veliko težo pri razpadu Jugoslavije. Gospodarske okoliščine so bile nedvomno pomemben dejavnik nezadovoljstva jugoslovanskih narodov oziroma republik in pokrajin z delovanjem jugoslovanske federacije. Ustvarjale so plodna tla za razpihovanje ekonomskega in političnega nacionalizma ter za medsebojno obtoževanje glede izkoriščanja. Vpliv gospodarskih dejavnikov se je prepletal z oblikovanjem različnih pogledov na prihodnost države in na smeri njenega družbeno ekonomskega preoblikovanja v obdobju po smrti Josipa Broza Tita in splošnega zatona socialističnega sveta. (Borak, 2002: 194)

3.1.3. Nastanek samostojne Slovenije

Proti koncu 70. in v začetku 80. let 20. stoletja je v SFRJ nastopilo obdobje splošne gospodarske in politične krize. V Novi reviji so se v drugi polovici 80. let začeli pojavljati prispevki o slovenskem narodnem programu (avtorji France Bučar, Tine Hribar, Peter Jambrek, Jože Pučnik, Dimitrij Rupel in drugi), ki so govorili o tem, da suverenost pripada narodom, ne federaciji. Rešitev slovenskega narodnega vprašanja so najprej videli v samostojni slovenski državi, povezani v jugoslovansko konfederacijo, o popolni odcepitvi Slovenije pa so se še pojavljali dvomi. Odgovor jugoslovanskih oblasti je bil seveda odklonilen, kar pa je še okrepilo narodnopolitično enotnost Slovencev. (Prunk, 1998: 174)

Drugi deli države so Zvezi komunistov očitali, da dopušča protirevolucionarne in protiustavne akcije. Demokratična opcija si je namreč že izbojevala vlogo v okviru Socialistične zveze delavskega ljudstva Slovenije. JLA je marca 1988 ocenila, da v Sloveniji poteka protirevolucija s pristankom oblasti. Vodstvo JLA je začelo delati samostojno. Zahtevali so aretacijo treh novinarjev Mladine in podčastnika JLA, ki jih je vojaško sodišče obsodilo na zaporne kazni. (Prunk, 1998: 175)

Uradna in opozicijska politična stran v Sloveniji, ki sta sicer imeli različne poglede na hitrost in obliko osamosvajanja, sta začeli delovati vse bolj skladno. Leta 1989 sta obe predstavili svoj dokument o povečanju slovenske suverenosti. Opozicija je predstavila Majniško

deklaracijo, uradna stran pa Temeljno listino Slovenije. Majniška deklaracija je vsebovala predloge za spremembo ustave z elementi političnega pluralizma, gospodarske suverenosti in pravice do samoodločbe. Oblast je pobudo sprejela. Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije je poskušal dokazati protiustavnost teh poskusov, tedanji predsednik Zveze komunistov Slovenije Milan Kučan pa je v Beogradu podprl delovanje Slovencev. (Prunk, 1998: 177)

Konec leta 1989 so se opozicijske stranke združile v Demokratično opozicijo Slovenije (DEMOS) pod vodstvom predsednika Jožeta Pučnika. Januarja 1990 je slovenska delegacija komunistov zapustila kongres ZKJ in izstopila in Zveze. Na aprilskih večstrankarskih volitvah 1990 je zmagala demokratična opozicija in predsednik najmočnejše opozicijske stranke SKD Lojze Peterle je sestavil vlado. Na plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije je 95 odstotkov glasujočih glasovalo za samostojnost. Po zakonu je morala ta odločitev biti uresničena v šestih mesecih. Neodvisnost Republike Slovenije je bila slovesno razglašena na ljudskem zborovanju na Trgu republike v Ljubljani 26. junija 1991. (Prunk, 1998: 179)

3.1.4. Gospodarstvo v samostojni Sloveniji

Na prehodu v tržno gospodarstvo se je Slovenija soočila s precejšnjimi težavami. Do začetka leta 1995 so bila v mladi Sloveniji vse bolj v ospredju socialna in gospodarska vprašanja. Nezaposlenost je že tri leta presegala 12 odstotkov, kar je bilo posledica velikih strukturnih sprememb v slovenskem gospodarstvu. Takratna opozicija je razmere izkoristila za kritiko vlade, češ da stori premalo za reševanje tega problema. Velik problem je predstavljala predvsem mariborska regija. Ker se je parlament zbal morebitne mariborske socialne bombe, kjer so bile težave največje, je kljub svarilom nekaterih uglednih ekonomistov v želji po rešitvi sprejel zakon o poroštvu za sanacijo tovarne TAM. (Prunk, 1998: 214)

V Mariboru so se stečaji nekoč velikih in pomembnih podjetij vrstili kot po tekočem traku. Tovarne so druga za drugo drsele v stečaje in se poskušale reševati po vzoru prestrukturiranja podjetij, s prečiščevanjem za tržno gospodarstvo preobsežnih firm in ohranjanjem zgolj zdravih jeder s perspektivo. Leta 1999 je brezposelnost v Mariboru s 23,6 odstotka že krepko presegala takratno slovensko povprečje 14,6 odstotka. Zaposlitev je iskalo okoli 12.500 ljudi, med njimi pa je bilo približno 40 odstotkov tistih z najnižjo izobrazbo, torej najtežje zaposljivih (Večer, 12. 6. 1999: 15)

Tekstilna industrija, ena vodilnih panog v Mariboru, ki je včasih zaposlovala okoli 3.000 ljudi, predvsem žensk, je v drugi polovici 90. let doživljala velike krize. Tekstilna tovarna Tabor je bila v stečajnem postopku že od leta 1969, konec leta 1995 se je brez stečajne mase zaključil stečaj Merinke, leta 1998 se je prav tako brez stečajne mase zaključil stečaj tovarne Pik Senior. Stečaj je dočakal tudi MTT – Tovarna tkanin Melje. Na težave tekstilne industrije so po takratni analizi Gospodarske zbornice Slovenije vplivali predvsem prevelika inflacija, neugodna stečajna razmerja, previsoke prispevne stopnje ter premajhna konkurenčna sposobnost na tujih trgih. (Večer, 12. 6. 1999: 15)

Večerova novinarka Katarina Šulek je v prispevku z naslovom Maribor pa še zmeraj tone (Večer, 12. 6. 1999: 15) izpostavila socialni aspekt gospodarskih težav. Za Maribor je bilo namreč značilno, da so bili moški praviloma zaposleni v kovinsko-predelovalni, ženske pa v tekstilni industriji. Zaradi propada velikanov, kot so bili TAM in TVT Boris Kidrič, so delo najprej izgubili moški, s težavami v tekstilni industriji pa še ženske, tako da so cele družine ostale brez dohodka in tako na robu eksistence.

4. MEDIJSKE RAZMERE V SLOVENIJI

4.1. RAZVOJ SLOVENSKEGA NOVINARSTVA

Časnikarstvo ima na Slovenskem že zelo dolgo tradicijo in za seboj že veliko družbeno-političnih sprememb, ki so tako ali drugače zaznamovale uredniško in novinarsko delo. Ena pomembnih prelomnic je gotovo bil prehod iz socialističnega v demokratični oziroma tržni sistem ob osamosvojitvi Slovenije v začetku 90. let prejšnjega stoletja. S tem prehodom se je spremenilo tudi delovanje medijev, saj je svoboda govora, pravica informirati in biti informiran, skratka svoboda medijev eden od temeljev demokratične družbe. Posledice dolgoletnega socialističnega režima pa niso izginile kar čez noč. Tako je v Sloveniji kot mnogih drugih post-socialističnih državah opaziti več vrst novinarstva – od tistega, ki je še vedno močno povezan s politiko, do tistega, ki poroča o popolnoma nepolitičnih temah.

Množične medije je v razmerah socializma v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (SFRJ) nadzorovala država oziroma komunistična partija. Mediji niso uživali komunikacijske svobode, temveč so bili predmet državne cenzure². Njihova naloga ni bila objektivno in odprto informirati ljudi, ampak le širiti vladajočo ideologijo, v skladu z Leninovim navodilom »časopis je kolektivni agitator, propagandist in organizator«. Treba pa je poudariti, da se je status novinarjev v Sloveniji razlikoval od statusa novinarjev v drugih delih Jugoslavije, še bolj pa od statusa novinarjev v drugih vzhodnoevropskih socialističnih državah (Stanič, 1995: 23). V Sloveniji je bil kljub cenzuri in nadzoru prisoten bolj liberalen pogled na novinarstvo, predvsem v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja. Seveda je bila ta delna svoboda bolj ali manj skrita, v neposredni obliki pa je dovoljevala celo kritiko sistema, predvsem razne kritične in polemične primerjave z drugimi socialističnimi sistemi, najpogosteje s sovjetskim. Kritika notranje politike je bila dovoljena v bolj perifernih medijih, kot so bili Tribuna ali Radio Študent.

² Rastko Močnik, avtor dodatnega besedila v knjigi Karla Marxa Cenzura in svoboda tiska (1985: 15), govori o treh vrstah cenzure – *predburžoazni*, *buržoazni* in *postburžoazni cenzuri socialistične birokracije*. »Postburžoazna cenzura deluje kot zapleten dispozitiv najrazličnejših prvin, od zakonskih prepovedi 'sovražne propagande' in širjenja 'vznemirljivih vesti', prek ideoloških groženj, odločitev neformalnih oblastnih skupin v obćilih, do psihološkega izsiljevanja novinarjev in javnih besednikov itn.« Postburžoazna cenzura je določala vsebino in prepovedovala nekatere stilske oblike poročanja v medijih.

Ker v skladu z omenjenim mišljenjem nosilec javne besede v socialističnem sistemu ne more biti posameznik, je to delo opravljal novinar kot družbeno politični delavec. Po besedah Močnika (1985: 18) je bil novinar le agent birokratskega razrednega boja brez svoje individualnosti. Novinar je bil del sistema oblasti.

Mitja Gorjup, ki je v letih med 1971 in 1977 vodil dnevnik Delo, je zagovarjal t.i. samoupravno novinarstvo (1978: 51). Že v tistih časih novinarskega dela ni želel razumeti le kot golo propagandno ter razlaganje in obdelovanje prejetih nespornih tez. To se je po njegovem mnenju vse preveč kazalo predvsem v odnosu do pisanja o Zvezi komunistov Jugoslavije (ZKJ), ki je pogosto izžarevalo neko strahospoštovanje. ZKJ je po njegovem mnenju ves čas dokazovala sposobnost samokritičnosti in dinamičnega iskanja vedno novih in boljših odgovorov na družbene dileme. Ni se borila za propagiranje najrazličnejših forumskih sklepov in sej, ampak je predstavljala živo, vsakodnevno borbo za pravi socialistični samoupravni položaj delovnega človeka povsod in vedno.

Svoje mnenje o stanju takratnega novinarstva je Mitja Gorjup (1978: 49) na skupščini Zveze novinarjev Jugoslavije leta 1975 opisal takole:

Papirnati smo, obremenjeni s frazami, parolaški, nagnjeni k parafraziranju in ponavljanju znanih in od drugih izrečenih tez. V novinarskih prijemih smo suhi in sivi. Komentiramo premalo angažirano in medlo. V pristopu k družbenim problemom se še radi gibljemo črno-belo, od totalne kritike do oportunističnega izmikanja bistvu stvari, če nam, kot pravimo, konstelacija v porazdelitvi družbene moči ni dovolj jasna ali pa preko posameznih osebnosti in centrov dovolj naklonjena. Bojazen in skrb za lastne pozicije predpostavljamo ideološko jasni in principiелni novinarski besedi.

Novinarstvo v samoupravni socialistični Jugoslaviji po mnenju Gorjupa (1978: 46) ni bila sila zase, tudi ne sedma sila, ampak je lahko bila sila le, če je bila popolnoma vpeta v borbo jugoslovanskega delavskega razreda in ZKJ za osvoboditev dela in s tem za samoupravno humanizacijo vseh družbenih odnosov. Jugoslovansko novinarstvo je potrebovalo lastno, ideološko jasno, preudarno in smelo angažiranost, ki bi znala ločiti samoupravnost od tehnokratske in birokratske manipulacije, partijnost od dogmatizma, humanizem od abstraktnega svobodnjakarstva ter resnično razrednost od radikalistične fraze. Tako bi lahko v kompleksnih družbeno-ekonomskih razmerah večnacionalne socialistične Jugoslavije delavcem odpirali pot in spodbujali njihov boj za osvoboditev dela, za popolno oblast nad

pogoji in rezultati dela, za popolno obvladovanje vseh tokov družbene reprodukcije. Za resnično svobodo in pravo demokracijo.

Kljub za tisti čas naprednemu razmišljanju se Gorjup torej ni mogel ločiti od takratne družbene ureditve. Tako je nekoč izjavil, da je tekst lahko objavljen samo, če izhaja iz samoupravne politične filozofije in misli. Da so nekateri jugoslovanski novinarji zaradi določenega poročanja prišli v konflikt z Zvezo komunistov, razlaga s tem, da jih v konflikt niso pripeljale hrabrost kritike, smelost politične misli in prepričljivost njihove besede, temveč narava njihovih političnih tez, neskladnih s tezami Zveze komunistov (1978: 47).

Že v 80. letih se je v Sloveniji začel večati odpor proti vladajoči ideologiji in cenzuri. Začel se je uveljavljati opozicijski tisk z revijami, kot sta bili na primer Nova revija in Mladina. Takrat je boj proti cenzuri predstavljal predvsem boj za pravico izražanja lastnega mnenja, pomembnega za javnost. To je bila sicer ustavna pravica, ki pa je bila nenehno kršena. Ideološki argument za kršenje te ustavne pravice je bil vselej 'posamičnost' posameznikovega mnenja. Ker je posameznikovo mnenje po definiciji le posamezno, partikularno, je imelo po takratni ideološki definiciji resnice le majhen delež ali celo nič deleža na obči resnici. Po specifični opredelitvi obče, univerzalne, nadrazredne resnice, prave resnice torej ne more izreči noben posameznik, saj je po definiciji le 'posamičen' (Marx, 1985: 45). Zato v socialistični SFRJ svoboda obveščanja za posameznika ni bila aktivna pravica, pač pa pasivna pravica – pravica do obveščенosti.

Na prehodu iz socialističnega v tržni sistem se je spreminjal tudi Večer. Decembra 1990 je z mesta glavnega urednika na lastno željo odstopil Drago Simončič. Na njegovo mesto je delavski svet imenoval Milana Predana. Tako je lahko kolektiv Večera prvič sam, brez soglasja lokalne politike, izbral urednika. Pomlad 1991 je minila v stalni napetosti ob pričakovanju vojaškega puča. Medtem pa se je Večer dobro prodajal. Med dogodki v Pekrah, ki jim je čez en mesec sledila vojna, se je Večer po besedah takratne Demosove vlade »dobro držal«, saj so se nekateri namreč bali, da ne bo dovolj patriotičen glede na ne preveč navdušeno pisanje ob plebiscitu, so v jubilejni številki ob 50-letnici Večera zapisali novinarji Janez Cundrič, Branko Senica in Milan Predan. Večerovi novinarji in fotoreporterji so bili ves čas prisotni na različnih prizoriščih spopadov med Teritorialno obrambo in JLA. Pomembna sprememba za Večer po osamosvojitvi je bila tudi privatizacija. Večer je postal delniška družba, zaposleni so s certifikati kupili 43 odstotkov podjetja, bivši zaposleni in upokojenci

nadaljnjih 17, 20 odstotkov delnic pa je na dražbi sklada za razvoj kupil KBM-Infond. (Večer, 10. 2. 2002: 2)

4.2. SLOVENSKI TISK DANES

Slovenci smo močno vezani na tiskano besedo, kar je posledica mentalitete in slovenske identitete, ki se je oblikovala in ohranjala prav z jezikom in s tiskano besedo. »Slovensko kulturno in socialno-politično zgodovino so od protestantizma pa vse do osamosvojitvenih in poosamosvojitvenih dni v njenih kriznih in evforičnih obdobjih pomembno sooblikovali prav tiskani mediji: omogočili so oblikovanje kulturnih, socialnih in intelektualno-refleksivnih rezonančnih prostorov, ki so civilizacijsko korespondirali z Evropo in svetom.« (Košir, 1996: 36)

V Sloveniji imamo razvite različne vrste tiska, od t.i. resnega tiska za splošno in strokovno javnost, do otroškega, mladinskega ter zabavnega tiska. V Sloveniji izhaja le en nacionalni dnevnik, in sicer Delo. Po Delu so najbolj brani rumeno obarvani dnevnik Slovenske novice ter regionalna dnevnika Večer – ta pokriva večji del severovzhodne Slovenije, in Dnevnik, ki pokriva osrednji del Slovenije. Veliko branost dosega tudi športni dnevnik Ekipa. Med pomembnejšimi regionalnimi časopisi, ki ne izhajajo vsak dan, so Dolenjski list, Gorenjski glas, Primorske novice in Vestnik Murska Sobota. O gospodarskih temah poročajo dnevnik Finance, tednik Gospodarski vestnik, dvotednik Kapital ter mesečnika Podjetnik in Manager. V zadnjem času so vse bolj brane tudi razne ženske ali t.i. »lifestyle« revije, kot so Eva, Ona (tedenska priloga Dela), Jana in Modna Jana, Kaprica, Cosmopolitan in Anja. Med otroci sta priljubljena Ciciban in Cicido, med mladimi pa PIL, PIL Plus, Smrklja, Cool in Frka. Ne smemo pozabiti tudi t.i. tabloidov ali tračarskih revij, kot sta Lady in Nova. Izhajajo pa tudi bolj specializirane izobraževalne, kulturne in znanstvene revije za ozek krog bralcev, ki jih na tem mestu ne bi naštevala.

Danes je torej slovenski trg preplavljen z različnimi tiskanimi mediji – v letu 2003 je namreč izhajalo preko 140 tiskanih medijev³ – ki pokrivajo različna področja in poskušajo čim bolj zadovoljiti potrebe bralca. Da preživijo v tej množici konkurentov, pa morajo pridobiti lojalnost bralcev. Urednikova naloga je, da z vsebino zagotovi, da bo čim več bralcev v množici časopisov in revij izbralo prav njegovega. To pomeni, da se mora prilagajati željam bralcev in trendom na trgu ter se tako pogosto odpovedati svojim nazorom. Dejstvo je, da so zanimive slabe novice, vesti o kriminalu in trači o znanih osebah. Drži tudi, da je vse bolj pomemben vizualni izgled in čim več fotografij, predvsem če gre za znane osebe v spornih situacijah. Prav zato lahko opazamo trend naraščanja števila in tudi branosti t.i. rumenih časopisov.

Če se osredotočimo na bolj resne teme, je gospodarstvo gotovo ena bolj branih vsebin. Sem sodijo predvsem gospodarske strani dnevnikov Dela, Dnevnika in Večera, specializirani gospodarski dnevnik Finance ter tednik Gospodarski vestnik. Veliko branost gospodarskih vsebin lahko pripisujemo predvsem pogostim težavam slovenskega gospodarstva, kar vpliva na socialno stanje vsakega posameznika in zato tudi na njihovo veliko zanimanje za te teme.

Sicer pa velja, da ljudje radi beremo o stvareh, ki se dogajajo blizu nas, saj se lahko z njimi bolj identificiramo. V tem primeru so v prednosti regionalni mediji, kot je tudi Večer, ki so z vsebinsko zasnovo in načinom pisanja bliže svojemu občinstvu, so del okolja in so vpleteni v dogodke, ki se dogajajo v »njihovem« mestu in tako ali drugače vplivajo na življenje tamkajšnjih ljudi. Tako je tudi Horace Greely leta 1860 v pismu prijatelju, ki je nameraval ustanoviti časopis, zapisal: »Začni z jasno predstavo, da povprečnega človeka najbolj zanima on sam, takoj za tem pa se rad ukvarja s svojimi sosedi. Azija in Tongoški otoki sledijo precej daleč za temi temami.« (v Lippmann,1999: 211). Seveda je ta nasvet treba razumeti v luči tedanjega časa. Danes smo priča globalizaciji ter vse večji povezanosti sveta in seveda ljudi zanima tudi dogajanje drugod po svetu.

³ Po podatkih podjetja Brand media iz Ljubljane, ki se ukvarja z načrtovanjem medijskega zakupa in medijskimi raziskavami, je v letu 2003 v Sloveniji izhajalo šest dnevnikov, 15 prilog časopisov, trije večdnevnik, 27 tednikov, osem dvotednikov, 62 mesečnikov, šest dvo- in večmesečnikov ter 17 brezplačnikov. Ti podatki ne vključujejo medijev, z naklado, manjšo od tisoč izvodov.

4.3. NORMATIVNI OKVIR

Za delovanje medijev veljajo določena pravila, ki se jih morajo novinarji in uredniki pri ustvarjanju vsebin držati. Predpisi so se z osamosvojitvijo Slovenije spremenili in tako danes vsi mediji v Sloveniji delujejo drugače, kot so v socialistični Jugoslaviji.

Delovanje medijev in novinarjev v Sloveniji uravnava država zakonodaja (Ustava RS, Zakon o javnih glasilih), obvezujoči mednarodni sporazumi (Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Evropska konvencija o človekovih pravicah) in samoregulacija, zajeta v novinarskih kodeksih oziroma v poklicni časnikarski deontologiji nasploh. O etičnosti javne in časnikarske besede razsoja tudi častno razsodišče.

Svoboda obveščanja, ki vključuje pravico do iskanja in zbiranja informacij, posedovanja in širjenja informacij ter mnenj brez vmešavanja javne oblasti, se je v zadnjih desetletjih uveljavila kot ena najpomembnejših človekovih pravic in hkrati, zaradi političnih, gospodarskih in tehnoloških sprememb, ena najbolj ogroženih. Pri tem je treba upoštevati tudi spoznanje, da obveščanje ni last izdajateljev, lastnikov medijskih hiš ali posameznih časnikarjev, saj ni navadno trgovsko blago, temveč temeljna človekova pravica. V svetu je bila pozornost najprej namenjena zagotavljanju svobodnega izražanja, proti koncu osemdesetih let pa se je preusmerila v utrjevanje zavesti, da je razširjanje informacij posebna dejavnost, kjer ima javna korist prednost pred komercialnimi učinki (Sedmak, 1995: 12). Seveda danes še premnogokrat žal prevlada vpliv kapitala.

Svoboda obveščanja je bistveni konstitutivni element vsake demokratične družbene ureditve. Tako so začeli nastajati osnovni normativni okviri na mednarodni in nacionalni ravni, ki so urejali delovanje medijev in novinarjev. Kot je zapisal Marjan Sedmak (1995: 12), je posebna naloga časnikarjev in javnih glasil, da informacije in mnenja v skladu s poklicnimi znanji, zakonskimi predpisi ter poklicno deontologijo posredujejo javnosti tako, da bo stanje njene obveščенosti vedno na optimalni ravni in da bo zato njen prispevek k upravljanju skupinskih zadev najbolj učinkovit. Posebna pravica časnikarjev je, da to svojo javno funkcijo opravljajo avtonomno in brez zunanjih pritiskov, pa naj gre za pritiske politične ali gospodarske moči. Posebna dolžnost časnikarjev pa je, da pri tem ravnajo po eni plati etično in da se tudi sami uprejo slehernemu zunanjemu poseganju v njihovo avtonomijo in integriteto.

Kodeks novinarjev Republike Slovenije piše, da je temeljna novinarjeva dolžnost resnično in neponarejeno obveščanje javnosti. Zato ima novinar pravico, da neovirano zbira in posreduje informacije in da obvešča o primerih, če ga pri delu nezakonito in neutemeljeno ovirajo. Izpuščanje bistvenih in novinarju znanih dejstev, prikrivanje informacij ali ponarejanje dokumentov je v nasprotju s kodeksom. (v Sedmak in Urbas, 1995: 205)

Državni zbor Republike Slovenije je 25. marca 1994 sprejel Zakon o javnih glasilih⁴. Zakon ureja način uresničevanja svobode javnega obveščanja, način zagotavljanja javnosti dela kot pogoja za sodelovanje pri upravljanju javnih zadev ter delovanje, pravice in odgovornosti javnih glasil in novinarjev. Predlagatelj se je pri oblikovanju zakona opiral tudi na mednarodne akte s področja informiranja, ki obvezujejo Slovenijo (Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Evropska konvencija o človekovih pravicah) ter na določila Evropske konvencije o čezmejni televiziji in na priporočila in druge dokumenta Sveta Evrope. (Urbas, 1995: 17)

Temelj nove pravne ureditve javnega obveščanja je svobodno izražanje, ki je ustavno zagotovljena pravica ter ena od najpomembnejših mednarodno priznanih svoboščin. Ta svoboda se lahko omeji le s pravicami drugih, torej ne sme posegati v svobodo drugih. Tudi mednarodne pogodbe dovoljujejo nekatere omejitve svobode izražanja. Tako na primer 29. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah določa, da je uveljavljanje pravic in svoboščin 'mogoče omejevati samo tako, kot to določa zakon, in sicer izključno zaradi zagotovitve dolžnega priznavanja in spoštovanja pravic in svoboščin drugih oseb ter v skladu s pravičnimi zahtevami morale, javnega reda in splošne blaginje demokratične družbe'. (Urbas, 1995: 18)

Društvo novinarjev Slovenije si je tako kot večina profesionalnih novinarskih organizacij v evropskih državah prizadevalo, da bi zakon zaščitil avtonomijo novinarskega dela tudi pred pritiski lastnika. Rezultat teh prizadevanj so določbe, da novinarjem ni mogoče odpovedati delovnega razmerja, zmanjšati plače ali kako drugače poslabšati njihovega položaja zaradi izražanja stališč, ki so v skladu s programsko zasnovo in kodeksom novinarske etike. Za

⁴ Zakon pojmuje za javno glasilo dnevni in periodični tisk, radijske in televizijske programe, programe časopisnih agencije ter druge oblike dnevnega ali periodičnega objavljanja informacij s prenosom zapisa, glasu ali slike na način, ki je dostopen javnosti. Po zakonu javna glasila niso npr. bilteni, tovarniška glasila, glasila društev, političnih cerkvenih in drugih organizacij, ki so namenjena t.i. ožji javnosti, šolska glasila, tisk in druge oblike objavljanja informacij, namenjene izključno oglaševanju proizvodov in storitev, poslovnemu komuniciranju, izobraževalnemu procesu, ipd.

reševanje sporov med novinarji in lastnikom je treba oblikovati poseben paritetni odbor, katerega odločitve obvezujejo obe strani. (Urbas, 1995: 21)

Zakon zavezuje javna glasila, da na zahtevo pristojnega državnega organa brez odlašanja objavijo sporočilo, katerega namen je preprečiti ali odpraviti nevarnost za življenje in zdravje ljudi, njihovo premoženje in varnost države ali za kulturno in naravno dediščino, pa tudi preprečevati ali odpraviti nevarnost za živalski in rastlinski svet. (Urbas, 1995: 21)

Zakon določa, da ima v javnih glasilih vsakdo pravico zahtevati objavo odgovora in pravico do objave popravka objavljene informacije, obstajajo pa tudi primeri, ko lahko urednik zavrne zahtevo za objavo odgovora in popravka. Zakon v slednjem primeru določa postopek pred sodiščem. Ureja tudi objavo ekonomsko-propagandnih sporočil, drugih oglasov in plačanih obvestil oziroma sponzoriranih oddaj, ki se morajo jasno ločiti od novinarskih vsebin. (Urbas, 1995: 21)

5. REGIONALIZEM V SLOVENIJI

Večer je regionalni dnevnik, ki s sedežem v Mariboru naslavlja predvsem bralce severovzhodne Slovenije, torej Štajerske in Prekmurja. Prav zaradi svoje osrednje pozicije v regiji se po vsebinah in načinu pisanja razlikuje od nacionalnega dnevnika, kot je na primer Delo, in je tako tudi na drugačen način vpet v regionalno okolje in tesneje povezan s svojim občinstvom.

Občutek pripadnosti določeni skupini ljudi in določenemu ozemlju (državi, regiji) je ena pomembnejših komponent človekovega življenja, vpliva na njegove vrednote, cilje, identiteto in razvoj. Posameznik razvija svojo identiteto skozi celo življenje in eden ključnih faktorjev pri tem je prav ozemlje, kjer prebiva. Identitete, vezane na teritorij, so samo ene od identitet posameznika, vendar so zelo močne in lahko izzovejo zelo visoke stopnje nezadovoljstva in konfliktov (Kaplan, Herb; 1999: 1).

Seveda pa samo teritorij ni dovolj za oblikovanje identitet, pomembne so interakcije med različnimi dejavniki, ki se dogajajo na določenem ozemlju. Ena najmočnejših identitet, vezanih na ozemlje, je gotovo narodna ali nacionalna identiteta, ki pa ni edina identiteta, vezana na ozemlje. Je del hierarhije identitet, vezanih na ozemlje, ki sobivajo in včasih tudi tekmujejo (Kaplan; 1999: 31). Znotraj neke države ali naroda se na primer lahko razvijajo še identitete, vezane na manjše ozemeljske enote – regije oziroma pokrajine. Tako lahko v Sloveniji opazimo močno izraženo pripadnost posameznim regijam, delitev na Štajerce, Primorce, Gorenjce, Korošce, Dolenjce, Prekmurce in Ljubljančane.

5.1. RAZVOJ REGIONALIZMA V SLOVENIJI

Regionalna politika je del splošne gospodarske, razvojne ali strukturne politike, ki se izrecno nanaša na prostorsko porazdelitev dejavnosti. Obsega tudi ukrepe za zmanjševanje razlik v življenjskih in delovnih razmerah med posameznimi regijami v državi ter državno pomoč regijam s posebnimi razvojnimi težavami. Gospodarska politika pri načrtovanju razvoja pogosto ni dovolj upoštevala vprašanj regij, kar je pripeljalo do velikih razlik v gospodarski sestavi in socialno gospodarskem položaju prebivalstva v skoraj vseh evropskih državah.

Razlike med regijami se kažejo zlasti v sestavi proizvodnje, višini dohodka na prebivalca, stopnji nezaposlenosti, migracijah in starostni strukturi prebivalstva. (Enciklopedija Slovenije, 1996: 149)

V SFRJ so regionalni razvoj pojmovali predvsem kot pomoč manj razvitim republikam. Kasneje so ugotovili, da tudi znotraj razvitih republik obstajajo manj razvita območja. Tako so leta 1971 v Sloveniji sprejeli Zakon o ukrepih za pospeševanje razvoja manj razvitih območij v SRS. Leta 1990 je skupščina Republike Slovenije z Zakonom o spodbujanju zavoja demografsko ogroženih območij sklenila nadaljevati regionalno razvojno politiko. (Enciklopedija Slovenije, 1996: 150)

V Sloveniji regije niso konstituirane, prebivalci regij zunaj Ljubljane pa se vse pogosteje pritožujejo, da je Ljubljana močno privilegirana. Na internetnem forumu vlade (<http://www.gov.si/pvrs/forum/read.php>) je pod temo regionalizma nekdo zapisal: »Res je hudo opazovati, kako ves kapital plahni v Ljubljano! Kje so avtoceste in rešene firme, večje ustanove, vodenje ministrstev... To vsekakor NI regionalizem!«. Nekdo drug je zapisal: »Sem sicer Ljubljančan, vendar v stikih z večino ljudi izven Ljubljane močno čutim proticentralistične nazore, kar je razumljivo, če gledamo na večanje regionalnih razlik v Sloveniji v zadnjem desetletju.« Takšni pogledi se delno odražajo tudi v pisanju regionalnih časopisov, saj so novinarji vpeti v lokalno okolje in pri svojem delu občutijo tendence in razmišljanja ljudi.

Z razvojem informacijske tehnologije, telekomunikacij in množičnih medijev je v svetu vse močnejši trend globalizacije na vseh področjih življenja, tako v politiki in gospodarstvu, kot v kulturi in razvedrilni industriji. Kljub temu pa se krepi tudi nasprotna stran, in sicer t.i. novi lokalizem, ki v primerjavi s starim lokalizmom ni več nezaveden in naraven, ampak je rezultat zavestne izbire ter je odprt za interakcije s svetom. Tako prihaja na nivoju nacionalnih držav do dvojnosti; država po eni strani prepušča elemente svoje suverenosti nadnacionalnim tvorbam, kot je v našem primeru Evropska unija, po drugi strani pa želi z decentralizacijo odločanje približati vsakdanjemu življenjskemu okolju državljanov (Mlinar, 1995: 125).

Regionalizem predstavlja eno od komponent široko razumljenega procesa demokratizacije, značilnega za postsocialistične države. Vendar Zdravko Mlinar ugotavlja (1995: 104), da v Sloveniji in tudi na Hrvaškem novi politični sistem ne nudi veliko možnosti za uveljavljanje

regionalizma. V Sloveniji je sicer povečano število občin, katerih cilj je približati se občanom, ne obstaja pa vmesne ravni med majhno kategorijo, kot je občina, in državo. Za trenutno stopnjo razvoja teritorialne organizacije je med drugim v splošnem značilna decentralizacija v državnem merilu, ki pomeni krepitev regionalnega policentrizma in regionalne avtonomije. Mlinar pa ugotavlja (1995: 105), da situacija v Sloveniji zaenkrat še ni takšna, saj je bila lokalna samouprava v bivšem socialističnem sistemu bolj uveljavljena kot danes. Vse več pristojnosti prehaja na osrednje državne organe, krepi se državna uprava, ki neposredno iz centra posega v delovanje različnih služb v občinah, piše Mlinar. Poleg tega povečano število manjših občin prinaša razdrobljenost, lokalni politični subjekti v občinah so razdeljeni in razpršeni in ne morejo tvoriti pomembne protiuteži centru. Regije v Sloveniji niso konstituirane, kar onemogoča učinkovito lokalno oziroma regionalno delovanje.

Novinarka Večera Darja Lukman Žunec (Večer, 6. 1. 2003: 8) je zapisala, da je slovenska politika vse od osamosvojitve naprej gradila izrazito centraliziran model upravljanja z državo. Rezultati takega modela so postajali vse bolj vidni tudi v razvojnem zaostanku obrobni slovenskih regij v primerjavi s statistično regijo Osrednja Slovenija. Ugodni učinki policentričnega razvoja, ki jih je pustil prejšnji politični sistem, je po besedah novinarka uspelo slovenski centralistični politiki v manj kot desetih letih izničiti. Razvojno neskladje med regijami pa se je začelo vse bolj prenašati v javno izraženo nezadovoljstvo državljanov iz obrobni regij.

Za ilustracijo; podravska regija je med manj razvitimi regijami v Sloveniji in dosega le 57 odstotkov povprečja BDP Evropske unije, medtem ko dosega ljubljanska regija že 91 odstotkov evropskega povprečja, je zapisal novinar Večera Borut Mekina (Večer, 16. 4. 2003: 9). Prav tako v podravske regiji izobrazbena struktura zaostaja za slovenskim povprečjem, neugodna pa je tudi starostna struktura, saj presega slovensko povprečje.

Težnje v smeri regionalnega policentrizma pa se v Sloveniji kažejo v dveh oblikah, piše Mlinar (1995: 106). Prva so razna politična gibanja, kot sta na primer Zveza za Primorsko in Štajerki forum. Slednji s sedežem v Mariboru združuje največje nasprotnike centralizma v Sloveniji. Regionalni policentrizem pa postaja vse bolj realen tudi z odpiranjem meja in čezmejnimi povezovanjem. Z odpiranjem meja pridobivajo regije določeno stopnjo avtonomije; s tem ko vzpostavljajo partnerske stike z zunajdržavnimi institucijami, so manj

odvisne od državnega centra. Zelo živahno sodelovanje poteka na primer med Mariborom in avstrijskim Gradcem ter med Novo Gorico in Gorico.

Temu lahko dodamo, da aktivnost regij dokazuje tudi obstoj lokalnih in regionalnih medijev. Najopaznejši so časopisi, kot so Večer v štajerski in prekmurski regiji, Vestnik Murska Sobota v Prekmurju, Dolenjski list na Dolenjskem, Gorenjski glas na Gorenjskem in Primorske novice na obali. Pomembne so tudi številne lokalne radijske postaje, vse bolj pa se razvijajo tudi lokalni televizijski programi.

Na osnovi pritiskov nezadovoljnih državljanov in po zgledu Evropske unije je parlament leta 1999 sprejel Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (UL RS, št.60/99), ki je imenoval nosilce regionalne razvojne politike na nacionalnem in regionalnem nivoju ter določil finančne vire za njegovo uresničevanje v višini enega odstotka BDP, kar znaša letno okoli 50 milijard tolarjev. Temeljni cilji zakona so med drugim:

- spodbujanje uravnoveženega gospodarskega in socialnega razvoja;
- zmanjševanje razlik v gospodarski razvitosti in pri življenjskih možnostih med regijami;
- ohranjanje poseljenosti na celotnem ozemlju Slovenije in
- pospeševanje razvoja okolju prijaznega gospodarstva ter varovanje naravne in kulturne dediščine.

Žal omenjeni zakon v dobrih štirih letih še ni obrodil zelenih sadov. Slovenija pa si veliko obeta od vstopa v Evropsko unijo, saj regionalna politika in skladen razvoj regij sodita med temeljna vodila evropske politike. Regionalni politiki namenja Evropska unija kar tretjino proračunskih sredstev. Vključitev Slovenije v Evropsko unijo bo tako gotovo imela pozitivne kratkoročne in dolgoročne učinke za vso državo, vendar novinar Borut Mekina piše (Večer, 16. 4. 2003: 8), da ti ne bodo porazdeljeni enakomerno. Jasno je namreč, da ekonomske integracije največ doprinesejo razvitejšim delom, manj pa manj razvitim delom države.

V času približevanja Evropski uniji je Slovenija pripravila enotni programski dokument za obdobje 2004-2006, ki govori o načrtih regionalnega razvoja za 12 slovenskih statističnih regij (Večer, 15. 3. 2003: 16). Dokument predstavlja neke vrste pogodbo med Slovenijo in Evropsko unijo o načinu in namenu rabe sredstev, ki jih je Sloveniji pripravljena dodeliti evropska komisija. Krepitev konkurenčnosti, razvoj človeških virov in ekonomske infrastrukture so trije temeljni cilji razvojnega dokumenta. Slovenski predlog v pogajanjih za

vstop v Evropsko unijo pa je, da bi Slovenija so leta 2006 v okviru unije nastopala kot ena programska regija.

Za konec poglavja o regionalizmu navajam še nekaj prednosti, ki naj bi jih po mnenju udeleženske vladnega internetnega foruma prinašal usklajen regionalni razvoj s postavitvijo nekaterih pomembnih političnih, gospodarskih in šolskih institucij v regije zunaj Ljubljane (<http://www.gov.si/pvrs/forum/read.php>):

- Glavno mesto bi se razbremenilo vedno večjega števila državnih uradnikov.
- Manjša potreba po stanovanjih prehodne narave za uradnike, ki živijo zunaj Ljubljane.
- Preprečili bi beg možganov iz obrobni krajev, hkrati pa pospešili industrijski in kmetijski razvoj na teh območjih.
- Ljudje iz obrobni regij bi se navezali na okolje, v katerem živijo in razvili večjo pripadnost okolju.
- Z razvojem študijskih programov zunaj Ljubljane bi se zmanjšali stroški študija za študente, ki morajo iz domačega kraja študirati v Ljubljano.

5.2. POMEN ČASNIKA VEČER IN ZALOŽBE OBZORJA ZA MARIBOR IN REGIJO

Tako kot za vsako državo je tudi za regijo in njeno obstoj pomembna avtonomnost, ki jo zagotavljajo različne institucije – politične, gospodarske in kulturne. Zdravko Mlinar (1995: 105) sicer ugotavlja, da regije v Sloveniji niso konstituirane, kar onemogoča učinkovito lokalno oziroma regionalno delovanje. Kljub temu pa so težnje v smeri povečanja regionalne avtonomnosti opazne, kažejo pa se v veliki meri preko obstoja lokalnih oziroma regionalnih medijev, ki so neke vrste idejni nosilci regijskega delovanja. V štajerski regiji ima pomembno vlogo časnik Večer, ki se je v dobrih petdesetih letih obstoja razvil v osrednji dnevnik štajerske regije. Pomembno vlogo v kulturnem razvoju Maribora in štajerske regije pa je dobrih petdeset let igrala tudi Založba Obzorja, ki je aprila 2003 objavila stečaj.

V medijski in intelektualni sferi se je Maribor posebej v drugi polovici 60. let zelo pospešeno razvijal. S preobrazbo je vedno bolj pomembno vlogo pridobival časnik Večer, hkrati pa je sunkovit vzpon na kulturnem področju doživljala Založba Obzorja. Večerovo tedanje vodstvo je časnik čez noč spremenilo iz obrobne, provincijskega lista v sodobni, ustvarjalni časnik z razsežnim bralskim območjem in visoko naklado. Založba Obzorja pa je tudi dosegla status

priznane nacionalne založbe in je sodila med štiri velike založbe tistega časa – Cankarjeva založba, Državna založba Slovenije, Mladinska knjiga in Založba Obzorja.

5.2.1. Časnik Večer in Maribor

Že pred obstojem časnika Večer je imel Maribor bogato časnikarsko in časopisno tradicijo. Prav v Mariboru je začel leta 1868 prvi slovenski dnevnik Slovenski narod, ki sta ga urejala Anton Tomšič in Josip Jurčič. Med obema svetovnima vojnama, ko je Maribor štel 45.000 prebivalcev, je imel vrsto časopisov in revij, ki so jih tiskali kar v štirih tiskarnah. Med pomembnejše časopise tistega časa sodi Slovenski gospodar, ki je imel po nekaterih virih pred začetkom druge svetovne vojne kar 40.000 izvodov naklade. (Večer, 10. 2. 2002: 2)

Po končani drugi svetovni vojni so v Ljubljani menili, da Maribor nima možnosti za izhajanje dnevnika, saj so bile tehnične možnosti in strokovnost kadrov neprimerno slabši kot v Ljubljani. Kljub temu je Vestnik (predhodnik Večera) izhajal nekajkrat tedensko in povpraševanje je bilo vedno večje kot ponudba. Ideji, da bi časopis izhajal vsak dan, so v Ljubljani nasprotovali, saj jim ni bil všeč v časniku prepogosto izražen štajerski lokalpatriotizem (Večer, 10. 2. 2002: 2).

Kljub vsem težavam v začetkih izhajanja se je časnik Večer, ki je nasledil Vestnik, zasedal v življenja prebivalcev štajerske regije, ki bi si danes verjetno težko predstavljali življenje brez tega dnevnika. Večer svojim bralcem vsak dan predstavlja različna področja življenja, pri čemer se osredotoča na dogajanje v štajerski regiji ter tako pomembno vpliva na razumevanje dogodkov in na mnenja, ki se oblikujejo o pomembnih temah v regiji.

Poleg tega, da Večer vsak dan (razen nedelje) prinaša v domove štajerske regije (in seveda tudi drugod po Sloveniji) razne novice, informacije in zanimivosti, je tudi kot podjetje pomemben del lokalne skupnosti. Je neke vrste simbol Maribora ter pomemben idejni nosilec regionalne zavesti in razvoja. V lokalno skupnost se vključuje kot sponzor pomembnih športnih in kulturnih prireditev. Eden večjih dokazov za tesno povezanost Večera in skupnosti, v kateri deluje, je t.i. Večerov piknik, ki ga Večer organizira že vrsto let zapored in ki vselej privabi na tisoče Mariborčanov in okoliških prebivalcev na prijetno druženje.

5.2.2. Založba Obzorja in Maribor

»Brez te založbe v Mariboru ne moremo dihati.« (dr. Bruno Hartman)

(Večer, 19. 4. 2003: 43)

Stavek dr. Bruna Hartmana pove veliko o tem, kaj je Založba Obzorja pomenila Mariboru in regiji. Predstavljala je navdih, ki je mesto in regijo desetletja vodil po poti duhovnega in kulturnega razvoja, kar je ključno za obstanek in razvoj regije. Založba Obzorja je pomenila veliko več kot le podjetje.

Založba Obzorja je doživljala največji razcvet pod vodstvom profesorja Jožeta Košarja. Klasični filolog Jože Košar (1908-1982), ki je prevajal Marxa že v kraljevini Jugoslavije, je bil intelektualec, ki se med drugo vojno ni odzval klicu partizanstva. Toda kot levičar in humanist je preživel prihod novega režima, z zamudo vstopil v partijo, bil ravnatelj elitne klasične gimnazije v Mariboru, prevajalec antike, glavni urednik in direktor založbe Obzorja ter ustanovitelj prve slovenske tovarne plošč Helidon. Menašejev Svetovni biografski leksikon ga npr. predstavi kot edinega pomembnega in sposobnega vodilnega založniškega delavca v prvih povojnih desetletjih. (www.mladina.si/tehdnik/200110/clanek/knjige-03)

Košar, ki je prevajalec znamenite Platonove Države, je bil eden redkih dokazov, da Slovenija lahko funkcionira tudi kot država. Za državo je namreč predpogoj, da v njej obstaja spopad vsaj med dvema mestoma. Košar je namreč sinonim za mariborskega intelektualca, ki mu za svojo duhovno afirmacijo ni bilo treba zapustiti Maribora. Še več, konec šestdesetih je mariborsko zbirko Znamenja vzpostavil kot vseslovenski topos, v katerem se je afirmirala alternativa tedanjim časom z Dušanom Pirjevcem na čelu. Leta 1973 je prejel nagrado mesta Maribor, in sicer Srebrni grb Mesta Maribor. (www.mladina.si/tehdnik/200110/clanek/knjige-03)

Drago Simončič je v Večeru (19. 4. 2003: 42) zapisal: »Prav čudežno se je ustvaril sloves založbe v slovenskem prostoru – predvsem zaradi izjemne Košarjeve osebnosti. Bil je slovenski izobraženec, kakršnih ni bilo veliko, obenem pa očarljiv človek, nekakšna sinteza antične modrosti, plemenitosti in dinamične modernosti.« Jože Košar je v času svojega vodenja prvo in dotlej edino založbo v mestu povzdignil med najuspešnejše slovenske založniške hiše. Nadlokalna in deprovincializirana založba, ki ji hitro preraščala svoje okvire

in segala v vse del slovenskega kulturnega okolja, tudi v zamejstvo, je kakovostno in prelomno za tiste čase povezovala krajevna in širša vseslovenska prizadevanja v leposlovju, družboslovju, znanosti in publicistiki. Je pomembno vplivala na oblikovanje duhovne podobe in mentalitete mesta, je v članku *Ko so Obzorja še razpirala obzorja* zapisala Melita Forstnerič Hajnšek (Večer, 19. 4. 2003: 43).

Založba Obzorja je z nacionalnim programom skušala premagati t.i. mariborski sindrom, »sijajno osamljenost«, kot jo je poimenoval Drago Simončič (Večer, 19. 4. 2003: 42). Maribor je poskušala približati celotni Sloveniji. V Založbi Obzorja so se po besedah Draga Simončiča (Večer, 19. 4. 2003: 42) zavedali, da lahko prestopijo regionalne meje le z idejami in argumenti. Tako so na primer povezali točke ekonomske misli v Sloveniji v načrten nacionalni sistem za izdajanje ekonomske literature. Oblikovali so zbirko EPOK (Ekonomska, poslovna in organizacijska knjižnica, zanjo pa so pisali profesorji mariborskega Vekša, ljubljanske Ekonomske fakultete in kranjske visoke šole za organizacijsko delo). Po enakem modelu je založba ustvarila tudi sociološko in politološko knjižico, ki jo je izdajala ljubljanska Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo pod uredniškim vodstvom dr. Franceta Vrega. Identični vzorec pa je veljal tudi za Marksistično knjižico, ki jo je izdajala politična šola CKZKS.

Pomembnejše zbirke, ki jih je izdajala Založba Obzorja, sta bili na primer *Iz antičnega sveta* in *Iz slovenske kulturne zakladnice*, ki ju je uvedel Jože Košar. Pomembna je bila tudi zbirka *Znamenja*, ki jo je leta 1968 kot urednik uvedel Dušan Pirjevec. Namenil jo je filozofski, kulturni in umetnostni problematiki. Založba je zalagala tudi več revij, kot so *Nova obzorja*, *Dialogi*, *Katedra*, *Prostor in čas*, *Naše gospodarstvo*, *Slavistična revija* ter *Časopis za zgodovino in narodopisje*. V okviru šolskega uredništva so izhajali najrazličnejši učbeniki in priročniki za predšolske otroke, osnovno in srednjo šolo, pa tudi visoke šole.

6. ČASNIK VEČER IN ZALOŽBA OBZORJA

6.1. OPREDELITEV ČASNIKA VEČER

VEČER (1952 -) – Izdaja ga Časopisno založniško podjetje v Mariboru. Predhodnik Večera je bil časnik, ki je izšel 9. maja 1945 brez naslova v pozdrav osvoboditeljem. Nato je od 11. do 18. maja izhajal dnevnik Novi čas in se 24. maja preimenoval v Vestnik. Ta je sprva izhajal enkrat do trikrat tedensko, od januarja 1949 pa vsak dan, razen nedelje. Leta 1952 se je preimenoval v Večer, ki je postal osrednji informativno-politični list za območje Štajerske. Pozneje je z razvojem dopisništev začel poročati tudi s širšega območja Slovenije. Vestnik je v prvem letu izhajanja dosegel naklado 22.500 izvodov, v 80. letih je bila naklada Večera okoli 60.000, leta 1999 pa 66.5000 izvodov. (Enciklopedija Slovenije, 2000: 162)

Glavni uredniki:

- Drago Vresnik (1950-1952)
- Milan Filipčič (1953-1973)
- Kristin Lovrenčič (1974-1976)
- Janez J. Švajncer (1976-1979)
- Vlado Henigman (1979-1983)
- D. Simončič (1983-1990)
- Milan Predan (1991-2000)
- Majda Struc (2000-2003; 2003 – v.d.)

Lastništvo (Večer, 4. 6. 2003: 9)

- Infond Holding d.d.: 32,3 %
- Leykam Hoče: 26,5 %
- Infond ID investicijska družba d.d.: 15,0 %
- Slovenska odškodninska družba: 10,0 %
- Delo Prodaja, d.d.: 6,9 %
- Publikom d.d.: 2,2 %
- MBH, d.o.o.: 1,8 %

Vodstvo:

- Predsednik uprave: Boris Cekov
 - Nadzorni svet:
 - dr. Jože Glogovšek(predsednik)
 - Petrina Šebart Žižek
 - Borko De Corti
 - Bojan Rajtmajer
 - Tone Vogrinec

 - Doseg: 180.300
 - Tiskana naklada: 58.000
 - Izhajanje: vsak delovni dan
 - Najmočnejši tiskani medij na področju regij severovzhodne Slovenije.
 - Nadpovprečna zastopanost med bralci s srednjo, višjo in visoko izobrazbo.
- (www.vecer.com, 22. 4. 2003)

Tabela 6.1: Struktura bralcev Večera

	Struktura bralcev	Delež v %
Spol	Moški	55,3
	Ženske	44,7
Starost	Do 17 let	6,6
	18 do 26 let	15,8
	27 do 35 let	15,2
	36 do 44 let	17,4
	45 do 56 let	23
	57 let ali več	21,9
Izobrazba	Šolajoči	13,9
	Osnovna šola ali manj	13,4
	Poklicna šola	25,4
	4-letna srednja šola	31,8
	Višja, visoka šola ali več	15,5
Osebni dohodek	Šolajoči	6,2
	Do vključno 65.000 sit	9,4
	Od 65.001 do 130.000 sit	40,2
	Od 130.001 do 195.00 sit	19,8
	Od 195.001 do 260.000 sit	6,8
	Nad 260.001 sit	2,1
Regijske izdaje	Maribor z okolico	54,8
	Podravje, Slovenske gorice	15,2
	Pomurje, Prlekija	8,6
	Koroška	7,5
	Celjsko	11,6
	Ostalo	2,3

Vir: www.vecer.com (22. 4. 2003)

Iz tabele, ki prikazuje strukturo bralcev Večera, je razvidno, da ni večjih razlik med spoloma. Med bralci je dobrih 10 odstotkov več moških. Glede na starost opazimo, da je le majhen odstotek bralcev mlajših od 17 let, in sicer le 6,6 odstotkov. To lahko pripišemo vsebini Večera, ki je s pretežno gospodarstvenimi, političnimi in kulturnimi temami zanimiva za starejše bralstvo. Med bralci prevladuje aktivno prebivalstvo, torej osebe, stare od 27 do 56 let, in sicer s 55,6 odstotkov.

Glede na izobrazbo je največ bralcev Večera tistih s štiriletno srednješolsko izobrazbo, in sicer 31,8 odstotkov. Sledijo tisti s končano poklicno šolo s 25,4 odstotki. Najmanj je tistih s končano osnovno šolo ali manj.

Struktura bralcev glede na mesečni osebni dohodek pokaže, da je med bralci s 40,2 odstotka največ tistih, ki zalužijo med 65.001 in 130.000 tolarjev na mesec. Najmanj je tistih, ki zaslužijo nad 260.000 tolarjev, in sicer le 2,1. To lahko povežemo z dejstvom, da je največ bralcev v Mariboru in okolici, in sicer kar 54,8 odstotkov, kjer je zaradi godpodarskih težav največ tistih z nižjimi osebni dohodki in tudi brezposlenih.

Če strnemo ugotovitve, opazimo, da Večer večinoma prebira aktivno prebivalstvo iz Maribora in okolice, s končano poklicno ali štiriletno srednjo šolo, ki zasluži med 65.001 in 130.000 tolarjev mesečno.

6.1.1. Razvoj časnika Večer

»Kako smo postali abrahamovci« (Večer, 10. 2. 2002: 2)

Priprave na tisk prvega mariborskega časopisa po odhodu Nemcev so se začele že nekaj pred 9. majem. V Mariborsko tiskarno sta 7. maja odšla železničarja – aktivista OF E. Joštl in J. Grošl. Sklicala sta nagel sestanek zavednih Slovencev in jim sporočila naloge vodstva. Predvsem je bilo treba obvarovati tiskarno, ki naj se takoj vključi v delo za novo življenje v svobodi. Zadnja številka Marburger Zeitung je bila že v tisku. Izšla je z datumom 8. maj. Naslednjega dne so prišli na delo samo udeleženci sestanka. Obiskal jih je kustos Pokrajinskega muzeja profesor Franjo Baš in prinesel besedilo za časopis. Prvotni naslov naj bi bil Pozdrav osvoboditeljem. Profesor Baš je namreč izvedel, da naj bi partizani prišli 9. maja. (Večer, 10. 2. 2002: 2)

Tiskarji so zaprli vsa vrata in jih z notranje strani založili z velikimi zvitki rotacijskega papirja. Potem so takoj začeli delati. Časopis, tisti znameniti list papirja z velikim Jakčevim portretom Tita na prvi strani in naslovom Maribor svoboden, je izšel v 20.000 izvodih, in četudi časnik ni imel niti še imena in tedaj še nihče ni mogel slutiti, da bo to zametek novega mariborskega dnevnika s poznejšim imenom Večer, je ta 9. maj 1945 uradno Večerovo

rojstvo. Drugi dan po prihodu partizanov je mariborski časnik, ki je bil še vedno brez imena, objavil tudi že prve razglase ljudske oblasti. (Večer, 10. 2. 2002: 2)

Enajstega maja 1945 je končno v Mariboru izšel časnik, ki je že imel ime – Novi čas. V njegovi glavi stoji, da je glasilo Osvobodilne fronte za Štajersko in Prekmurje. Zraven je veliko geslo Smrt fašizmu – svoboda narodu. Ta časnik tudi ni bil več zastonj in ga niso več kar delili po mestu, ampak so ga morali Mariborčani že kupiti. (Večer, 10. 2. 2002: 2)

Štiriindvajseti maj 1945 pomeni prelomnico za mariborski časnik, saj je tedaj izšla prva številka Vestnika, ki je neposredni predhodnik in časopis, iz katerega je izšel današnji Večer. Partija je mariborskemu Vestniku očitala, da je uredniška sestava preveč intelektualistična in da bi bilo v listu treba zagotoviti večji vpliv partijskega komiteja. Profil časnika naj bi bil premalo političen, v njem se premalo izraža vpliv okrožnega odbora, v časniku ni čutiti, da izhaja v Mariboru, ki je delavsko središče, vrh tega pa Vestnik premalo popularizira Sovjetsko zvezo. Delo časopisa je bilo treba popraviti in izboljšati kadrovske sestavo. Spričo kritike so uvedli tudi stalno poročanje o Sovjetski zvezi. V času urednikovanja Jara Dolarja in Frančka Majcna so Vestnik dopolnili z gospodarsko stranjo. (Večer, 10. 2. 2002: 2)

Zaradi bolezni Branka Ivnik, ki je nekaj časa opravljal delo vršilca dolžnosti glavnega in odgovornega urednika, je v jeseni 1952 to funkcijo prevzel Drago Vresnik, ki je časniku spremenil naslov. V uredništvu so se namreč skupaj s konzorcijem Mariborskega tiska dokopali do prepričanja, da ime Vestnik ni najprimernejše. Menili so, da je poleg številnih naslovov, ki so jih imeli skoraj vsi uradni in poluradni časniki, ime Vestnik precej šablonsko, vrh tega pa ne poudarja bistva in vsebine dnevnika. (Večer, 10. 2. 2002: 2)

Gabrijel Jesenšek (Večer, 10. 2. 2002: 3) se spominja, da so pri iskanju novega imena v uredništvu prebedeli kar nekaj noči. »Ko se je bilo treba dokončno odločiti, bilo je že pozno ponoči, je vstopil v pisarno naš arhivar, danes že pokojni pisatelj Marjan Rožanc, ki je imel že vsega dovolj in se je poslovil nekako takole: Dovolj imam vašega cincanja, jaz grem domov in lahko noč. Zaradi mene se 'toti cajtung' lahko imenuje Lahko noč ali Večer. In je šel. Časopis je potem res dobil ime Večer.« Prva številka z novim imenom je izšla 10. septembra 1952.

Konec sedemdesetih let je bil v finančnem pogledu za Večerovo hišo dober. Tedaj je bil direktor Zlatko Zei in decembra 1978 mu je uspelo po dolgem času zaposlenim celo izplačati trinajsto plačo.

6.1.2. Pomembni mejniki v razvoju Večera

Večer se je v letih obstoja razvil v osrednji dnevnik štajerske regije in severovzhodne Slovenije. Iz Maribora se je z dopisništvu razširil v druge kraje po Sloveniji in jim namenil posebne strani v časopisu. Najpomembnejše je gotovo dopisništvo v Ljubljani, preko katerega je Večer kljub svojemu sedeži v Mariboru v središču političnega, gospodarskega in kulturnega dogajanja v Sloveniji. Leta 2000 je Večer okrepil svoje regijske strani in še naprej izhaja v šestih regijskih izdajah. (www.vecer.com)

Poleg osnovnega dnevnika so pod okriljem časopisne hiše Večer začele izhajati tudi samostojne edicije z različno vsebino, kot so tednik 7D, revija Naš dom, prvi slovenski tabloid tednik Kaj z erotično vsebino in senzacionalnimi novicami ter kasneje erotični mesečnik Vroči Kaj. Danes je Večer obogaten tudi različnimi prilogami, kot so tedenski TV spored, priloga Zdravje, priloga Znanost...

Leta 1994 se časnik Večer prvič natisne v Barvah v tiskarni Leykam v Hočah. Leto za tem, torej leta 1995, dobi Večer svojo prvo stran na internetu, marca leta 1999 pa izide kot prvi slovenski časnik na CD-ju. (www.vecer.com)

6.2. ZALOŽBA OBZORJA

6.2.1. Razvoj Založbe Obzorja

Založbo Obzorja je konec leta 1950 s sedežem v Mariboru ustanovila takratna Zveza kulturnih in znanstvenih delavcev. Med ustanovitelji so bili Anton Ingolič, Jaro Dolar, Branko Rudolf, Oskar Hudales in drugi pomembni mariborski kulturni ustvarjalci. Prva knjiga z oznako Založba Obzorja je izšla aprila leta 1951, in sicer Ingoličeva knjiga Lutkarji. Založba je že v prvem poslovnem letu izdala sedem knjig. Sledile so ji številne druge knjige, do leta 2002 preko štiri tisoč. Leta 1954 se je založba začela ukvarjati tudi s trgovino in tako razširila svojo dejavnost. (www.zalozba-obzorja.si)

Na čelu založbe se je v letih njenega obstoja zamenjalo kar nekaj pomembnih mož, med katerimi je za hiter in bogat razvoj založniške dejavnosti nedvomno najpomembnejši Jože Košar. Založbi Obzorja je direktoval in bil njen glavni urednik od leta 1960 do 1973. Imel je izostren posluh za literaturo in veliko zbirk, ki jih je zasnoval, so se ohranila mnoga leta, na primer Iz antičnega sveta in Iz slovenske kulturne zakladnice. V letih obstoja je Založba Obzorja izdajala različno filozofsko, umetnostno in kulturno literaturo, šolske učbenike ter priročnike za predšolske otroke, osnove in srednje, pa tudi visoke šole. V okviru uredništva za prevodno literaturo je ponujala svetovno leposlovje in številne priročnike za vsakdanjo rabo. (www.zalozba-obzorja.si)

Pod blagovno znamko Helidon iz Ljubljane se je poleg knjižnega v začetku šestdesetih let pri Založbi Obzorja pod vodstvom znanih slovenskih glasbenikov in strokovnjakov razvilo tudi glasbeno založništvo s prvo tovarno gramofonskih plošč v Sloveniji. Tovarna je prenehala delovati z odhodom vinilnih gramofonskih plošč iz uporabe, založništvo pa se je razvijalo dalje. V začetku so izhajale le vinilne plošče, z razvojem tehnologije še kasete in kasneje tudi zgoščenke. V enem letu je izšlo tudi do 60 novih naslovov na glasbenih kasetah ali zgoščenkah. Pri založbi Helidon so na primer izhajali albumi narodnozabavne glasbe Ansambla bratov Avsenik in ansambla Lojzeta Slaka. (www.zalozba-obzorja.si)

Poleg obeh založništev se je pod okriljem Založbe Obzorja razvijala tudi trgovina. Na področju veletrgovine je bila tako Založba Obzorja najpomembnejši dobavitelj trgovcem in potrošnikom na področju severovzhodne Slovenije, s ponudbo pa je segala tudi v druge regije. V okviru maloprodaje je Založba Obzorja razvila mrežo knjigarn, papirnic in specializiranih prodajaln po vsej Sloveniji, v katerih je ponujala izbor knjig, kaset in video kaset, plošč, pisarniškega materiala, šolskih potrebščin, igrač in daril. (www.zalozba-obzorja.si)

6.2.2. Težave Založbe Obzorja in stečaj

Založba Obzorja je praktično ves čas od osamosvojitve Slovenije oziroma od druge polovice 90. let naprej živela v agoniji, kot je stanje založbe v letih pred dokončnim stečajem poimenoval Večerov novinar Nikola Šoštarč (19. 4. 2003: 40). Vsekakor pa je do žalostnega konca osrednje kulturne mariborske institucije pripeljal splet več dogodkov. Po besedah Franca Filipiča, direktorja založbe med leti 1997 in 1999, je imela založba največ težav s svojo veletrgovino. Težave so poskušali rešiti z ekskluzivnimi pogodbami za Slovenijo s pisali

BIC, Senator in Mont Blanc ter z usnjenim programom rokovnikov in torb. Žal načrt ni obrodil zelenih sadov.

Leta 1998 so v Založbi Obzorja izvedeli, da je njihove delnice začel kupovati Megaton. Marca 1998 so v založbi slišali, da naj bi svoj delež v založbi začela prodajati Probanka, ki je imela v lasti okoli 20 odstotkov delnic založbe. Prodajo naj bi sklenila z DZS. Tega po besedah takratnega direktorja Franca Filipiča v založbi niso vedeli, poleg tega pa so se dogovarjali za sodelovanje z družbo Mladinska knjiga tiskarna. Ko so v Mladinski knjigi izvedeli, da DZS kupuje deleže v Založbi Obzorja, so po besedah Filipiča od načrtovanega posla odstopili. Kasneje sta Založba Obzorja in DZS podpisali poseben sporazum, v katerem se DZS zavezuje, da bo skrbela za razvoj Založbe Obzorja. Tako je DZS kupila delnice od Založbe Obzorja in postala 70-odstotna lastnica Založbe Obzorja. (Večer, 19. 4. 2003: 40)

Po nakupu delnic s strani DZS je moral direktor Filipič odstopiti, zamenjal pa ga je Ljubljčan Zaltko Lazarevič, ki je zaradi spornega poslovanja tudi kmalu odstopil. Potem so se na vrhu založbe zvrstili direktorji, ki so poskušali rešiti Založbo Obzorja. Februarja 2001 je bila prisilna poravnava. Založba Obzorja je plačala skoraj vse zneske v prisilni poravnavi, potem pa jo je prokurist založbe Igor Bončina iz nerazumljivih razlogov ustavil. (Večer, 19. 4. 2003: 40)

Leta 2002 je DZS svoj delež v Založbi Obzorja prodala podjetju Manda d.o.o. Ponovno so se vrstili direktorji, od katerih se nekateri v založbi sploh niso prikazali. Nato je šla pot nekoč vodilne slovenske založbe in ponos mesta Maribor le še navzdol. Tako je založba 18. aprila 2003 objavila stečaj (Večer, 19. 4. 2003: 40) in se preimenovala v Založbo Obzorja d.d. v stečaju. Po stečaju je sledila inventura in razprodaja knjig. Odprti sta ostali le še dve knjigarni v Mariboru, do odprodaje vsega blaga pa so bile knjige na voljo po izredno nizkih cenah, od 100 do 3.000 tolarjev. Dokončno so vrata knjigarn Založbe Obzorja zaprli 30. decembra 2003. Predsedniki sindikata Pergam Dušan Rebolj je ob tem dejal, da je dejstvo, da ostaja mariborska regija po stečaju Založbe Obzorja brez založnika, nacionalni problem. »Prevladal je namreč dobiček, ne pa nacionalni interes, kar tiskana beseda in knjiga zagotovo sta,« je še dodal Rebolj. (Večer, 21. 5. 2003: 15)

Tabela 6.2: Poslovni rezultati Založbe Obzorja

Poslovni rezultati Založbe Obzorja v letih 1998 do 2002		
Leto	Število zaposlenih	Dobiček/izguba
1998	/	2.494.000,00 dobička
1999	139	152.690.000,00 izgube
2000	114	294.231.000,00 izgube
2001	96	73.597.000,00 izgube
2002	60	842.000.000,00 izgube

Vir: Večer, 19. 4. 2003: 40

Po stečaju Založbe Obzorja se je mariborska študentska založba Litera, ki nima svoje knjigarne, zavzela, da bi revitalizirala propadajočo knjigarno Založbe Obzorja. Lastnici prostorov, Mestni občini Maribor, je ponudila plačevanje najemnine in celo povrnitev najemniških dolgov Založbe Obzorja ter ohranitev zaposlenih, v programskem smislu pa predvsem oživitev knjigarne. Prošnjo so naslovili na župana Mestne občine Maribor Borisa Soviča, ki pa se ni odzval, ampak je organiziral dražbo za oddajo prostora nekdanje mariborske knjigarne, na kateri je zmagala Mladinska knjiga.

Župana ni prepričalo niti to, da je Litera že pred stečajem Založbe Obzorja, septembra 2002, pod svoje okrilje vzela izvorni program te založbe, ki je že bila v težavah. Direktor Litere Orlando Uršič je o tem povedal: »Študentska založba Litera je kot duhovna naslednica Obzorij dokazala, da lahko uspešno zagotavlja nemoteno izhajanje neprofitnega izvirnega založniškega programa. Iz delokroga urednika Andreja Brvarja je izšlo preko 25 knjig s področja izvirnega leposlovja, znanstvene literature in Zbranih del slovenskih klasikov. Ena izmed teh knjig je v Maribor prvič po 16 letih prinesla najprestižnejšo Jenkovo nagrado za najboljšo pesniško zbirko.« (Večer, 8. 9. 2003: 10)

Odločitev župana Borisa Soviča, da prostore knjigarne Založbe Obzorja odda najboljšemu ponudniku, so v Literi sprejeli z začudenjem. Direktor Litere Orlando Uršič je ob tem povedal: »Županove odločitve za dražbo najemnine ne razumemo – založbo Litera je tako vnaprej diskvalificiral, saj je jasno, da se s takšnim gigantom, kot je Mladinska knjiga Trgovina, v Mariboru je lastnica ali najemnica skoraj vseh knjigarn, ne moremo kosati. ...se bojimo, da bo s to knjigarno aktivno pristopila k obdelovanju knjižničnega trga severovzhodne slovenske regije in s tem še povečala svoj monopol.« (Večer, 20. 9. 2003: 17)

6.3. ANALIZA PRISPEVKOV

V analizo prispevkov v časniku Večer na temo Založbe Obzorja sem vključila prispevke, objavljene med 24. aprilom 2002, ko so trije delničarji Založbe Obzorja (Mladinska knjiga, družba Live in Ljubo Peče) na skupščini delničarjev vložili tožbe proti sprejetim sklepom, in do konca aprila 2003, po sproženem stečajnem postopku Založbe Obzorja. Prispevke sem zbirala v Večerovi dokumentaciji in na spletu, s pomočjo spletnega iskalnika po Večerovih arhivih. Osredotočila sem se na prispevke, ki se nanašajo neposredno na težave Založbe Obzorja in posledično na stečaj družbe ter vpliv teh dogodkov na Maribor.

Pri analizi sem upoštevala naslednje kategorije:

- število prispevkov v izbranem obdobju
- zvrst prispevkov (vest, razširjena vest, poročilo, komentar, intervju, anketa, pisma bralcev)
- vrednotenje (pozitivno, negativno, nevtrarno)
- jezik (stilno zaznamovane besede, pridevniki, izražanje čustev itd.)
- nacionalni/regionalni vidik (pojmovanje gospodarskih težav v Mariboru, povezanost na državnem nivoju itd.)
- avtor prispevka

Tabel 6.3: Objavljeni prispevki v Večeru v obdobju od aprila 2002 do marca 2003

	Število prispevkov	Žanr	Avtor
Obdobje april 2002 – marec 2003	40	Vest: 3 Razširjena vest: 1 Poročilo: 10 Razširjeno poročilo: 10 Komentar: 5 Pismo bralcev: 7 Odgovor: 1 Intervju: 2 Šaljiv prispevek: 1	Melita Forstnerič Hajnšek: 5 Nikola Šoštarič: 11 Petra Vidali: 3 Mirjana Ribič: 2 Nada Ravter: 1 Zdenko Kodrič: 2 Peter Zorenč: 1 Branko Žunec: 1 Drago Simončič: 1 Ni avtorja: 2 STA: 2 Bralci: 8 Čodra (Toti list): 1

V obdobju od 24. aprila 2002 do konca aprila 2003 je bilo v Večeru objavljenih 40 prispevkov, ki govorijo o poslovnih težavah Založbe Obzorja in o njenem stečaju. Prispevki so bili napisani v različnih žanrih, pri čemer so po številu izstopala poročila in razširjena

poročila ter pisma bralcev. Slednje dokazuje, da so se težave Založbe Obzorja dotaknile prebivalcev Maribora in skladno s tem je v prispevkih začutiti tudi regionalni vidik. Avtorji prispevkov so večinoma novinarji Večerove kulturne in gospodarske redakcije ter v pismih bralcev bralci Večera.

Trije delničarji Založbe Obzorja so 24. aprila 2002 zoper sklepe skupščine družbe, na kateri je bilo prisotnih 85 odstotkov kapitala, vložili izpodbojne tožbe. To je pomenilo le dodatni zaplet v že nekaj let trajajoči zgodbi počasnega propadanja nekoč velike slovenske založbe. Hkrati je spodbudilo pisanje novinarjev Večera in bralcev Večera, ki jim ni bilo vseeno za prihodnost mariborskega kulturnega življenja. To se je izkazalo z zelo kritičnim pisanjem, močno vpletenost pa dokazuje tudi jezik pisanja z uporabo vznesenih in stilno zaznamovanih besed.

Ironično so ti, za Založbo Obzorja žalostni dogodki sovpadali s svetovnimi dnevnimi knjige 2002. Vse lepe besede, izrečene na različnih slovesnostih po Sloveniji, so tako imele odlično priložnost, da se spremenijo v dejanja. Melita Forstnerič Hajnšek, urednica Večerovih kulturnih strani, je ob tem zapisala (Večer, 26. 4. 2002: 42), da je slovensko založništvo zrelo za črno mašo. Pri tem je v svoji kritiki omenila tudi izjavo direktorja založbe DZS, takratne večinske lastnice Založbe Obzorja, ki je v nekem intervjuju izjavil, da bi morali biti hvaležni, da založništva literature niso ukinili že pred šestimi leti. Medtem je DZS v Založbo Obzorja po mnenju novinarke po političnih preferencah in klientelističnem ključu nastavila direktorja, ki je bil tako zelo nestrokoven, »da se karizmatični Jože Košar, tvorec Obzorij in eden najzaslužnejših Mariborčanov, v grobu obrača.« Po vseh zgrešenih korakih DZS je Založba Obzorja tako pristala na pogorišču. Založba Obzorja s polstoletno tradicijo in izjemnim založniškim opusom bi si zaslužila drugačno usodo in na čelu naslednike, vredne Košarjevega imena.

Da je propadanje Založbe Obzorja prizadelo tudi novinarje, predvsem tiste iz kulturne redakcije, je razvidno iz njihovega pisanja. Melita Forstnerič Hajnšek je na primer v prispevku Založba Obzorja pred stečajem zapisala: »Usoda Založbe Obzorja s polstoletno tradicijo, eno najzlahtnejših in najbolj pokončnih v slovenskem založništvu, po zaslugi dolgoletnega direktorja in urednika Jožeta Košarja, se torej začinja razpletati. V zelo nespodbudnih okoliščinah in s katastrofalnimi obeti, glede na kritično situacijo, v kateri je

slovenska knjiga prepuščena zgolj profitarstvu in merilom donosnosti.« (Večer, 25. 4. 2002: 12).

Poleg novinarjev so se na Večerovih straneh oglasili tudi mariborski kulturniki. Eden med njimi, Andrej Brvar, glavni urednik Založbe Obzorja, je položaj založbe označil kot »kulturno-družbeno nesrečo« (Večer, 6. 5. 2002: 9). V pismu z naslovom Maribor, zgani se! se je spraševal, kaj bo po stečaju založbe. »Bo mariborska kulturna, univerzitetna in politična javnost res dopustila, da bosta mesto in severovzhodna Slovenija dokončno izgubila svojo založniško hišo in s tem eno osrednjih žarišč duha, izobrazbe in omike?«. Odločitev o morebitni ustanovitvi nove založbe na ruševinah Obzorij pa Maribor po mnenju Brvarja ne bi smel prepuščati le lastnici DZS. Mestna občina in župan, mariborska univerza, mariborski poslanci in najvidnejši kulturniki bi morali sestiti za mizo skupaj z DZS in poiskati finančne in organizacijske možnosti za ustanovitev nove založbe. Morda bi bilo dobro, da bi jo z odkupom deleža od DZS vrnil v štajersko prestolnico, je še zapisal Brvar.

Prizadevanja Andreja Brvarja so podprli tudi kulturni ustvarjalci France Forstnerič, Bruno Hartman, Drago Jančar, Marijan Kramberger in Tone Partljič (Večer, 11. 5. 2002: 13). Zapisali so, da če želi mesto igrati pomembno vlogo v Sloveniji, se ne more zadovoljiti z uspešnim delovanjem nakupovalnih centrov, temveč mora izpolnjevati številne višje in predvsem kulturne funkcije. Pri tem ima pomembno mesto založniška dejavnost nadlokalnega pomena, ki bo oblikovala duhovno podobo in mentaliteto mesta. Država pa je usodo slovenskega založništva vse preveč prepustila logiki novega kapitala, kar se zdaj kaže na primeru Založbe Obzorja. Dolgoročnih posledic njenega zatona in kulturnega osiromašenja, ki bo sledilo, če založba propade, pa skoraj ni mogoče izmeriti.

Za ohranitev Založbe Obzorja so se s pismom zavzeli tudi trije akademiki prof. dr. Jože Pogačnik, prof. dr. Mlinarič in pisatelj Drago Jančar (Večer, 8. 5. 2002: 11). Vprašanje o obstoju založbe ima po njihovem mnenju kulturno in politično težo ter tako zahteva resno soočenje predstavnikov oblasti, tako Mestne občine Maribor kot Ministrstva za kulturo. Poudarili so, da se bo ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo naša kultura znašla na veliki preizkušnji in bodo močna kulturna središča še toliko bolj pomembna. Pri tem je pomembno, da središča ne bodo samo v Ljubljani, saj se bo v tem primeru okoli centra razvilo provincialno kulturno opustošenje.

Med vsemi razpravami o Založbi Obzorja se je v Večeru pojavila tudi neslana šala na račun direktorja Založbe Obzorja Srečka Kukovca, ki je kljub zahtevam po odstopu po glasovanju Nadzornega sveta založbe na seji 26. aprila 2002 ostal direktor. 6. maja 2002 je namreč v Večeru izšla osmrtnica »Srečku Kukovcu v slovo. Sodelavci iz Založbe Obzorja Maribor in Štajerski kulturni forum.« Novinarka Večera Nada Ravter je kasneje o tem zapisala (Večer, 18. 5. 2002: 15), kako grozno je, da se morajo pojaviti tako neokusne osmrtnice, da se nekatere stvari v Mariboru le premaknejo. Šele po osmrtnici in po pozivih urednika Založbe Obzorja ter nekaterih kulturnikov se je mesto zganilo, čeprav se je založba že nekaj let postopoma potapljala.

V juniju 2002 je Založba Obzorja zašla v čuden položaj. Večinska lastnica Državna založba Slovenije je iz neznanih razlogov prodala svoj delež majhnemu podjetju za podjetniško in poslovno svetovanje Manda d.o.o. iz Dobrove pri Polhovem Gradcu. Ker je direktor založbe Srečko Kukovec zbolel, je bila Založba Obzorja tako nekaj časa brez direktorja in pooblaščenca, ki bi lahko podjetje zastopal navzven, novi lastnik pa se ni pojavil v založbi vse do konca julija. Na seji 20. junija 2002 je Nadzorni svet odpoklical direktorja Srečka Kukovca in imenoval novo predsednico uprave Anuško Štoka. Nikola Šoštarič, gospodarski novinar Večera, je prodajo deleža s strani DZS označil kot natančno načrtovano igro (Večer, 20. 6. 2002: 8). Če gre Založba Obzorja v stečaj, bi DZS kot lastnica izgubila veliko denarja. »Ker pa se je zdaj lastništva na Založbo Obzorja znebila, nastopi v procesu prisilne poravnave kot upnik in si tako zagotovi vsaj delno povračilo vložene denarja. Očitno je torej, da se v dvoboju DZS – Mladinska knjiga lomijo kopija prav na Založbi Obzorja, ki lahko tako postane žrtev ljubljanskega dvoboja.« Kasneje se sicer je izkazalo, da je DZS ostala tričetrtinska lastnica Založbe Obzorja in da prodaja podjetju Manda ni bila nikoli do konca speljana.

Po junijskih dogodkih je bilo vedno manj upanja za ohranitev Založbe Obzorja. To se je kazalo tudi v novinarskih prispevkih, kar potrjujejo deli naslovja, kot so Uresničuje se črni scenarij, Včerajšnji zadnji klic na pomoč Založbe Obzorja, Prihodnost nejasna...

Od avgusta do konca leta 2002 je na področju dogajanja v zvezi z Založbo Obzorja vladalo zatišje, zato tudi v Večeru ni bilo veliko prispevkov na to temo. Po skrbnem pregledovanju dokumentacije in iskanju prispevkov s pomočjo spletnega iskalnika sem za to obdobje našla le tri prispevke, ki so pisali o težavah Založbe Obzorja. Zaradi odsotnosti pomembnih dogodkov

so prispevki napisani večinoma v osnovnih novinarskih zvrsteh, kot sta vest in poročilo, brez mnenjskih primesi komentarja. Tudi bralci so bili v tem času v primerjavi s prejšnjim obdobjem manj aktivni.

Oktober 2002 je direktorsko mesto v Založbi Obzorja prevzel Milan Gerič, ki je obljubljal, da je sanacija založbe možna. Žal pa je obdobje upanja trajalo le do konca februarja 2003, ko je Milan Gerič odstopil, po njegovih besedah zato, ker niso sprejeli njegove zasnove za sanacijo založbe. Gerič je namreč pripravil program sanacije, po katerem naj bi ohranili vse programe, torej knjige, program glasbene založbe Helidon, maloprodajo in veleprodaje ter s tem 50 zaposlenih. Bojan Petan, predsednik uprave DZS, je menil, da je program preobsežen in da bi bilo dovolj, če bi v Založbi Obzorja ostala le program šolskih knjig in Helidon s skupaj desetimi zaposlenimi. Novinar Nikola Šoštarč je dogajanje opisal takole (Večer, 27. 2. 2003: 8): »DZS bi pustila v Mariboru živeti le še »drobtinice«, ki pa nimajo nikakršnih možnosti za preživetje.« ter zaključil z vprašanjem, ali bo res kmalu pogreb Založbe Obzorja.

Od tega trenutka naprej se je stanje Založbe Obzorja le še slabšalo. Založba bi morala 18. marca 2003 predložiti načrt finančne reorganizacije, a je prosila za podaljšanje roka, čemur sodišče ni ugodilo. Načrt finančne reorganizacije je bil pogoj za prisilno poravnavo, ker pa po zakonu roka za prisilno poravnavo ni mogoče podaljšati, je bil razpisan narok za začetek stečajnega postopka. Večer je to dogajanje v marcu spremljal s poročili na gospodarskih straneh.

S pismom na straneh Večera so se konec marca 2003 oglasili tudi Svet delavcev in Izvršni odbor sindikata Založbe Obzorja. Pismo so naslovili z emocionalno nabitim naslovom »Nemočno opazujemo, kako izginjamo« (Večer, 29. 3. 2003: 25). Po njihovem mnenju je bil prvi korak, ki je Založbo Obzorja popeljal na pot propada, nakup večinskega deleža založbe s strani DZS leta 1999. Pismo so zaključili z obupano povedjo: »Ali nam res ne preostane drugega, kot da nemočno opazujemo, kako nekdo pred našimi očmi založbo, ki je preko 50 let delovala v slovenskem kulturnem prostoru, pelje z obzorja v zaton.«

Stečajni senat Okrožnega sodišča v Mariboru je 18. aprila 2003 sprejel sklep, da se za Založbo Obzorja uvede stečajni postopek. S tem se je po besedah novinarja Nikole Šoštarča končala nekajletna agonija uglednega mariborskega založniškega, trgovskega in storitvenega podjetja, ki je v preteklosti na marsikaterem založniškem področju odigralo pionirsko vlogo,

zaradi številnih napak pri poslovanju pa zašlo v finančno nepremostljive težave (Večer, 19. 4. 2003: 40).

Ker je Maribor s stečajem Založbe Obzorja izgubil ugledno kulturno institucijo, so v sobotni prilogi Večera 19. aprila 2003 pripravili obsežen dosje, ki je obravnaval različne vidike dogajanja v zgodbi založbe. Nikola Šoštarich je v rubriki Dosje v prispevku Podjetje, ki ga ni več na obzorju povzel dogodke, ki so povzročili stečaj nekdanjega mariborskega ponosa (Večer, 19. 4. 2003: 40).

Melita Forstnerič Hajnšek je v prispevku Ko so Obzorja še razpirala obzorja zapisala zgodovino založbe in dramatično zaključila (Večer, 19. 4. 2003: 43): »Najbolj bleščeči časi Obzorij s Košarjem na čelu ne morejo biti več hrabrilno dramilo, da bi se mesto začelo prebujati iz svoje letargije. Samo še rekviem je ostal in zgodba o Obzorjih le še ena tistih zgodb, ki pričajo o pogumu in pomembnih dejanjih, padlih v sivini kadrovske razsutega mesta. Ko je država usodo slovenskih založb popolnoma prepustila logiki novega kapitala, je sledil neizogibni zaton tudi tako pomembnega kulturnega žarišča s polstoletno izjemno tradicijo, kot so bila Obzorja. Seveda odmrtnje pomeni daljnosežno kulturno osiromašenje, kot so v svojih apelih opozarjali ugledni kulturniki in akademiki. Maribor, zgani se, se je glasil apel, a je izzvenel v gluhoti in izvotlenosti kapitalskega združevanja drznih znanilcev sprememb, ki obvladujejo medijsko-založniški prostor čedalje mračnejših obzorij.«

6.4. UGOTOVITVE

V obdobju, ki sem ga analizirala, je bilo v Večeru o tematiki Založbe Obzorja objavljenih 40 prispevkov v različnih novinarskih žanrih. Ker sem analizirala poročanje o temi, ki je sama po sebi negativna, saj je šlo za vprašanje propada ene nekoč vodilnih slovenskih založb, je bilo tudi poročanje novinarjev Večera večinoma negativno, usmerjeno predvsem proti »krivcem« propada Založbe Obzorja. Novinarji kulturne redakcije so poudarjali predvsem nerazumljivo mlačnost in neodzivnost mestnih oblasti in ostalih pristojnih institucij, ki bi lahko speljale usodo Založbe Obzorja na drugačno pot. Novinarji gospodarske redakcije pa so v svojih prispevkih predvsem grajali dejanja takratne večinske lastnice Založbe Obzorja založbe DZS, češ da je bilo vse skrbno načrtovana igra, kako iz nerešljive situacije le povleči denar. Ves čas so tudi izražali dvom v resničnost načrtov DZS, ko so njeni vodilni obljubljali, da želijo rešiti programe Založbe Obzorja.

V prispevkih so novinarji pogosto izražali regionalni vidiki večnega boja med centrom oziroma Ljubljano in Mariborom. Ljubljano je v tem primeru posebno zalozila DZS. Nikola Šoštarič je na primer zapisal, da bi DZS Mariboru pustila živeti le še drobtinice, ki nimajo nobene perspektive za preživetje. V nekem drugem članku je regionalni vidik izrazil s stavkom, da je Založba Obzorja »žrtev ljubljanskega dvoboja« med DZS in Mladinsko knjigo. Melita Forstnerič Hajnšek je v enem svojih prispevkov omenila izjavo direktorja DZS, ki je v nekem intervjuju povedal, da bi morali biti v Založbi Obzorja hvaležni, da založništva literature niso ukiniteli že pred šestimi leti. Kritizirala je tudi nestrokovnost direktorjev, ki jih je DZS postavljala v Založbo Obzorja. Med vrsticami tega prispevka razberemo regionalni vidiki oziroma kritiko, namenjeno centru Slovenije, ki v tem primeru preko DZS posega v regijo, žal z negativnimi posledicami.

Regionalni vidik je izražen tudi v pismih kulturnikov in akademikov, ki so se odzvali na težave Založbe Obzorja. Andrej Brvar, urednik Založbe Obzorja, je na primer v svojem klicu na pomoč z naslovom Maribor, zgani se! zapisal, da bi bilo dobro, da bi Založbo Obzorja z odkupom deleža od DZS vrnil v štajersko prestolnico. Spraševal se je tudi, ali bo mariborska kulturna, univerzitetna in politična javnost res dopustila, da bosta mesto in severovzhodna Slovenija dokončno izgubila svojo založniško hišo in s tem eno osrednjih žarišč duha, izobrazbe in omike. Akademiki so v svojem pismu govorili o pomenu kulturnih središč ob vstopu v Evropsko unijo in poudarili, da je pomembno, da središča ne bodo samo v Ljubljani, saj se bo v tem primeru okoli centra razvilo provincialno kulturno opustošenje.

Vpletenost regionalnega medija v okolje so dokazovali emocionalno nabiti novinarski prispevki z uporabo stilno zaznamovanih in vznesenih besed in besednih zvez. Novinarji Založbo Obzorja ves čas opisujejo kot založbo z izjemnim opusom, mariborski ponos, eno najzlahtnejših in najbolj pokončnih v slovenskem založništvu... Melita Forstnerič Hajnšek je na primer v enem prispevku zapisala, da se nekdanji urednik Založbe Obzorja Jože Košar ob teh dogodkih v grobu obrača. Omenila je tudi, da je slovensko založništvo zrelo za črno mašo. V prispevku ob stečaju Založbe Obzorja je v dramatičnem slogu zapisala, da odmrtnje založbe pomeni daljnosežno kulturno osiromašenje ter da je poziv Maribor, zgani se izzvenel v gluhoti in izvotlenosti kapitalskega združevanja drznih znanilcev sprememb, ki obvladujejo medijsko-založniški prostor čedalje mračnejših obzorij.

7. ZAKLJUČEK

Med Mariborom in Ljubljano že vrsto let traja »boj«, ki je v prvi vrsti odraz neskladnega regionalnega razvoja – privilegiranega centra na eni strani in periferije oziroma obrobni regij na drugi strani. Prebivalci regij zunaj Ljubljane zadnje čase nemalokrat izražajo nezadovoljstvo nad uradno Ljubljano, ki pozablja na nekatere regije, predvsem Štajersko in Prekmurje, in večino virov usmerja v razvoj osrednje Slovenije. Posledice takšne neuskklajene razvojne politike so seveda vidne predvsem na gospodarskem stanju regij, kar pa za seboj povleče tudi ostale družbene aspekte.

Gospodarstvo je ena ključnih razsežnosti v družbi. Od njegove uspešnosti je odvisno delovanje države ter posledično kakovost življenja in dobrobit državljanov. Prav zaradi svoje pomembnosti gospodarstvo polni strani osrednjih dnevnikov in ostalih časopisov, tako nacionalnega Dela kot regionalnih časopisov, kot je Večer. Seveda k širokem poročanju o gospodarskih temah pripomore tudi načelo »Bad news is good news« - slovensko gospodarstvo je namreč vse prej kot v zavidljivem položaju, kar velja predvsem za vzhodni del Slovenije.

Maribor je v letih po osamosvojitvi utrpel velike udarce na področju gospodarstva. Nekoč vodilno slovensko industrijsko mesto je iz leta v leto izgubljalo svoje paradne konje težke industrije ter se kmalu prebilo med vodilna mesta po stopnji brezposelnosti. Ljudje so skladno z dogajanjem postajali vse bolj nezadovoljni, svoja negativna čustva pa so pogosto usmerili proti Ljubljani, češ da pobere ves denar, kot ga je v bivši Jugoslaviji Beograd.

Propadajoče gospodarstvo, slabe socialne razmere in nezadovoljstvo ljudi se izraža tudi v osrednjem dnevniku štajerske regije Večeru, hkrati pa tudi poročanje Večera vpliva na razmišljanje bralcev. Večerove gospodarske strani zaradi slabe gospodarske situacije, ki pesti Maribor in štajersko regijo vse od osamosvojitve naprej, polnijo različne informacije, povezane z gospodarstvom, iz cele Slovenije, predvsem pa iz Maribora in okolice. Prva leta po osamosvojitvi so strani polnile predvsem vesti, poglobljeni članki in komentarji o težavah težke industrije in propadih nekdanjih vodilnih tovarn, kot sta TAM in TVT Boris Kidrič. Na polovici 90. let se je v težavah znašla mariborska tekstilna industrija, ki je zaposlovala okoli 3.000 ljudi, predvsem žensk. Brezposelnost se je večala in s tem so se v Večeru začele

pojavnjati tudi razprave o socialnem stanju ljudi in eksistencialni ogroženost celih družin, saj sta nemalokrat izgubila službo oba starša v družini. V zadnjih dveh letih Večer tudi ni spregledal težav Založbe Obzorja, ki jih je včasih s precej čustvenimi prispevki spremljal do stečaja.

Skozi prebiranje prispevkov v Večeru, ki so pisali o težavah in na koncu o stečaju Založbe Obzorja, sem potrdila uvodno hipotezo diplomskega dela, da se je Večer kot regionalni medij, kot osrednji medij štajerske regije, močno in zavzeto odzval na dogodke, ki so prizadeli regijo oziroma mesto, v katerem medij deluje, v tem primeru na propad Založbe Obzorja. Obsojal je ukinitvev oziroma propad nekoč ene vodilnih slovenskih založb in pomembne kulturne ustanove za Maribor in celo regijo. Dokaz za to je pogosta uporaba stilno zaznamovanih in včasih vznesenih besed in besednih zvez v vseh delih prispevkov – v naslovju in v osrednjem besedilu. Novinarji so v pisanju hote ali ne izkazovali tudi regionalni vidik, kar je pogosta lastnost regionalnih medijev. Pokazalo se je tudi, da je Večer kot osrednji dnevnik Maribora in štajerske regije, močno povezan s svojim občinstvom, ki se je v času agonije, kot je stanje Založbe Obzorja opisal eden od novinarjev, precej emocionalno odzivalo na dogajanje.

Novinar Večera Nikola Šoštarč je enega svojih prispevkov zaključil z vprašanjem, ali bo res kmalu pogreb Založbe Obzorja. Z odgovorom na njegovo vprašanje pa tudi jaz zaključujem svoje diplomsko delo: tako je, dočakali smo pogreb Založbe Obzorja.

8. LITERATURA IN VIRI

1. Altheide, David L, Robert P. Snow (1991): Media worlds in the postjournalism era. Aldine de Gruyter, New York.
2. Borak, Neven (1997): »Pot iz socializma, pot iz Jugoslavije«: V: Borak, Neven, Žarko Lazarević, Jože Prinčič (ur.): Od kapitalizma do kapitalizma: izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. Stoletju. Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 515-541.
3. Borak, Neven (2002): Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
4. Dennis, Everette E. (1989): Reshaping the media. Sage Publications, Newbury Park.
5. (1996) Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek. Mladinska knjiga, Ljubljana.
6. (2000) Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek. Mladinska knjiga, Ljubljana.
7. Erjavec, Karmen, Zala Volčič (1999): Odraščanje z mediji. Zveza prijateljev mladine Slovenija, Ljubljana.
8. Fowler, Roger (1991): Language in the news. Routledge, London.
9. Gorjup, Mitja (1978): Samoupravno novinarstvo. Delavska enotnost, Ljubljana.
10. Habermas, Jürgen (1989): Strukturne spremembe javnosti. ŠKUC Filozofska fakulteta, Ljubljana.
11. Habermas, Jürgen (1991): The structural transformation of the public sphere. The MIT Press, Cambridge.
12. Herb, Guntram H., David H. Kaplan (1999): Nested identities. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
13. McCrea, Barbara P. (1998): »The role of Titoist system in the destruction of Yugoslavia«. V: Klein, Patricia, Arthur W. Helweg, Barbara P. McCrea (ur.): Struggling with the communist legacy. Columbia University press, New York, str 27-50.
14. Košir, Manca (1996): Vzgoja za medije. DZS, Ljubljana.
15. Kranjc, Janez (1995): »Foreword«. V: Krajnc, Janez (ur.): Legal problems of the functioning of media in a democratic society. Universty of Ljubljana, Faculty of law, Council of Europe, European Media Law forum, Ljubljana, str. 23-24.
16. Lippmann, Walter (1999): Javno mnenje. Javnost, Ljubljana.
17. Marx, Karl (1985): Cenzura in svoboda tiska. Univerzitetna konferenca ZSMS, Ljubljana.

18. Mlinar, Zdravko (1995). »Nacionalno in regionalno osamosvajanje in (raz-)druževanje«. V: Mlinar, Zdravko (ur.): Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 97-123.
19. Mlinar, Zdravko (1995). »Osamosvajanje na lokalni, sub-lokalni in individualni ravni«. V: Mlinar, Zdravko (ur.): Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana, 124-138.
20. Pirjevec, Jože (1995): Jugoslavija – Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije. Založba Lipa, Koper.
21. Prinčič, Jože (1992): »Poglavitne značilnosti in rezultati industrializacijskega procesa na ozemlju LR Slovenije v prvem desetletju po drugi svetovni vojni (1946-1956)«. V: Povojna zgodovina na slovenskem. Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec, str. 33-39
22. Prinčič, Jože (1999): »Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji (1945-1991)«. V: Repe, Božo, Dušan Nečak, Jože Prinčič (ur.): Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, str. 105-118.
23. Prunk, Janko (1998): Kratka zgodovina Slovenije. Založba Grad, Ljubljana.
24. Schäffle, Albert (2001): »Javnost, publika, javno mnenje in dnevni tisk«. V: Slavko Splichal (ur.): Komunikološka hrestomatija 1. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 49-60.
25. Sedmak, Marjan, Jana Urbas (1995): Predpisi o novinarjih in medijih. Časopisni zavod Uradni list RS, Ljubljana.
26. Splichal, Slavko (1997): Javno mnenje. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
27. Stanič, Janez (1995): »The role of a journalist in a democratic society«. V: Legal problems of the functioning of media in a democratic society. Universty of Ljubljana, Faculty of law, Council of Europe, European Media Law forum, Ljubljana, str 23 – 24.
28. Toš, Niko (1995): Dozorevanje slovenske samozavesti. Fakulteta za družbene vede – IDV, Ljubljana.
29. Tönnies, Ferdinand (1998, 1922): Kritika javnega mnenja. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
30. Weber, Max (2001): »O sociologiji časopisa«. V: Slavko Splichal (ur.): Komunikološka hrestomatija 1. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 61-68.
31. Wilson, Stan Le Roy (1993): Mass media/Mass culture. McGraw-Hill, New York.
32. (1998) Zakon o javnih glasilih. Uradni list št. 18/1994, Ljubljana.

33. (1999) Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja. Uradni list št. 60/1999, Ljubljana.

INTERNET

www.zalozba-obzorja.si (uradna stran Založbe Obzorja so stečaja)

www.vecer.com (uradna stran časnika Večer)

<http://bob.czp-vecer.si/dok2001/dok-x.asp> (spletnih arhiv Večerovih člankov)

www.gov.si/pvrs/forum (vladni spletni forum)

www.mladina.si/mednik/200110/clanek/knjige-03 (uradna stran Mladine, članki)

www.dz-rs.si (uradna stran Državnega zbora RS)

www.uradni-list.si (uradna stran Uradnega lista Slovenije)

TABELE

6.1: Struktura bralcev Večera (vir: www.vecer.com); str. 43

6.2: Poslovni rezultati Založbe Obzorja (vir: Večer, 19. 4. 2003); str. 49

6.3: Objavljeni prispevki v Večeru v obdobju od aprila 2002 do marca 2003; str. 50

Podjetje, ki ga ni več na obzorju

Dogodki, ki so povzročili, da je Založba Obzorja, d.d., Maribor, družba za založništvo, 40 trgovino in storitve, nekdanji kulturni ponos Maribora, šla v stečaj

DOSJE

ZALOŽBA OBZORJA

Dejstvo je, da podjetja navadno ne potonejo samo zaradi enega dogodka, ampak zaradi niza negativnih dogodkov, katerih končni rezultat je propad podjetja. V veliki večini primerov je vzrok za to predvsem slabo vodenje podjetja. Vodilni, se pravi direktorji, navadno pravočasno ne zaznajo grozeče nevarnosti, če pa jo že zaznajo, poiščejo še lažje rešitve, ki voz potiskajo vse bolj navzdol. Direktorje začno zamenjevati, iščejo rešitve po receptu volk sit in koza cela, kar pomeni, da se rešujejo s krediti, konkurenca pa si ob prvih znakih slabosti začne mestiti roke: Hvala bogu, spet eden manj na tržišču. In še lepše je, če konkurenca za da žrtvi še milosten udarec.

Tako nekako bi lahko opisali tudi položaj pri Založbi Obzorja (ZOM), ki dejansko živi v agoniji že od srede devetdesetih let, kajti poslovna leta je končevala z izgubo ali pa s tako imenovano pozitivno ničlo, "kajti tako smo plačevali manj davka na dobiček."

Odstopi, ali pa te bomo odstavili...

Francu Filipiču, ki je bil direktor ZOM od srede leta 1997 do decembra 1999, bi bržkone delali krivico, če bi mu prisodili celotno krivdo za današnji propad ZOM. "Leto 1997 smo res sklenili z izgubo okrog 50 milijonov tolarjev, toda leta 1998 smo že imeli pozitivni rezultat," pravi Filipič. Po njegovih besedah je ZOM imel največ težav s svojo veletrgovino, ki pa jo je želel okrečiti z ekskluzivnimi pogodbami za Slovenijo s pisali BIC, Senator in Mont Blanc, z usnjenim programom rokovnikov in torb, v Španiji so posebej za ZOM izdelovali šolske torbe; kot pravi Filipič, prizadevali so si, da s temi programi na slovenskem trgu ustvarijo dovolj prihodkov za ZOM.

"Jeseni 1998 pa sem izvedel, da je naše delnice začel kupovati Megaton, februarja ali marca 1999 pa sem slišal, da želi prodati naše delnice Probaranka, katere družba za upravljanje je imela v lasti okrog 20 odstotkov naših delnic. Z DZS naj

Franc Filipič: "Župan je mojo idejo sprejel z vso naklonjenostjo, nato pa me je poslal k takratnemu podžupanu Jožetu Protnerju."

bi bil direktor Probaranke DZU Radovan Stonič že podpisal predpogodbo. Potrditev o tem, da nas kupuje DZS, sem slišal tudi junija, in to v času, ko smo se dogovarjali o sodelovanju z družbo Mladinska knjiga Tiskarna. V ZOM smo menili, da bi lahko šlo za dobre sinergijske učinke, saj bi mi prodajali papir tega podjetja ter slovenske različice knjig, ki jih je MK Tiskarna tiskala za tujino," pojasnjuje Filipič. Toda ko so pri MK Tiskarna slišali, da ZOM kupuje DZS, so od posla odstopili, kajti nobena skrivnost ni, da se DZS in MK obnašata kot pes in mačka.

Filipič je nato obiskal župana Mestne občine Maribor Borisa Soviča ter mu predlagal, da naj občina svoje majhne deleže v nekaterih mariborskih podjetjih menja za deleže v ZOM.

"Župan je mojo idejo sprejel z vso naklonjenostjo, nato pa me je poslal k takratnemu podžupanu Jožetu Protnerju." Novembra tega leta je nato bil sestanek na Protnerjevem vinotoku na Meljskem Hribu. Tam so bili Filipič, politik LDS Jože Anderlič, Jože Protner, predstavnik DZS Bojan Petan in Marjan Božnik, takratni predsednik nadzornega sveta Marjan Žnidarič in direktor Probaranke DZU Radovan Stonič.

"Tam sem izvedel, da nas bodo kupili z najboljšimi nameni, kasneje pa smo podpisali tudi poseben sporazum o tem, kako bo DZS skrbel za ZOM."

Tako je DZS kupila okrog 40 odstotkov delnic ZOM, kajti delnice so odku-

Poslovni rezultati Založbe Obzorja v letih 1998 do 2002

Leto	Število zaposlenih	Dobiček, izguba
1998	1	2.494.000,00 dobička
1999	139	152.690.000,00 izgube
2000	114	294.231.000,00 izgube
2001	96	73.597.000,00 izgube
2002	60	842.000.000,00 izgube

VEČER
19.04.2003

Jože Protner: "Res je, da me je Filipič skupaj s Stoničem obiskal ter predlagal, naj Nigradove delnice menjam za delnice ZOM."

pili tudi odškodninske in kapitalne družbe, nekaj deset odstotkov pa so kupili od borznih hiš - na koncu 70 odstotkov ZOM.

Na trgu je bila vojna

Novi lastnik je Filipič hitro postavil pod hladno tuš z enostavno ponudbo, da naj odstopi ali pa ga bodo odstavili. Če bo odstopil, bo lahko delal v Ljubljani kot svetnik, ki je zadolžen za povezavo založništva. Filipič je odstopil, odšel v Ljubljano, tam hitro ugotovil, da z njegovim delom ne mislijo resno in po letu dni se je znašel na borzi, kjer je bil kar leto in pol. Zdaj je našel mirno službo v zasebnem podjetju. Filipiča je na delovnem mestu direktorja ZOM nadomestil ljubljancan Zlatko Lazarevič.

"Bojim se, toda to je težko dokazljivo, da je v tem času DZS prodala ZOM za pol milijarde nekvarantnih zalog in s tem še povečala težave naše veletrgovine. Leta 1999 smo dejansko imeli med DZS in nami na trgu pravo vojno, ki pa se je končala tako, da je DZS prevzela ZOM," pripoveduje Filipič. Po njegovih besedah je obstajal med DZS in ZOM dogovor, da naj bi veletrgovina ZOM od DZS kupovala blago po nabavni ceni s 5-odstotno maržo, toda zaradi notranjih sporov v DZS so na to pozabili, poleg tega pa je Lazarevič zabredel v nečedno poslovanje z obrazci (vse skupaj naj bi potekalo preko njegovega zasebnega podjetja), zato je moral oditi s položaja direktorja ZOM. In nato so se začele hitre menjave direktorjev. Najprej je prišel Vojteh Winterleitner, nato pa Srečko Kukovec, ki je ob boleznih dobil tudi prokurista Igorja Bončina.

Filipiču je še danes žal, da je na robu propada tudi glasbena produkcija Helidon, ki danes živi samo še od avtorskih pravic, za tako znan glasbenike, kot so Avseniki, Slak, Adi Smolar itd. "Bojim se, da je veliko pogodb o avtorskih in dru-

Radovan Stonič: "Filipič je nekatere podatke skrival pred nami in ni prikazoval realnih rezultatov."

gih pravicah preprosto izginilo, kar pomeni za ZOM neprecenljivo škodo," pravi Filipič, ki ne more pozabiti, da je ZOM včasih na leto izdala po sto ali več naslovov, da je lahko podpirala slovensko literaturo, saj je za to doživala od države po 35 milijonov tolarjev na leto...

Propadla prisilna poravnava

Srečko Kukovec se je resno lotil reševanja ZOM. 1. februarja 2001 je bila prisilna poravnava, kjer je bila DZS svojo terjatev v znesilu 145 milijonov tolarjev pripravljena spremeniti v lastniški delež, toda na to sta se pritožila upnika Mladinska knjiga in Gea. Pravda je šla celo do ustavnega sodišča, ki pa je prisilno poravnavo delno zavrnilo in naložilo okrožnemu sodišču, da o zadevi ponovno odloča. V tem času je ZOM izplačala praktično vse zneske v prisilni poravnavi; toda zaradi nerazumljivih razlogov je prokurist Igor Bončina prisilno poravnavo ustavil. Prav v tem je razlog, da za leto 2002 ZOM izkazuje kar 842 milijonov tolarjev izgube, saj so stare terjatve z obrestmi vred znašale več kot 600 milijonov, tekoče izgube pa je lani ZOM imela le za dobrih 200 milijonov tolarjev.

Junija lani pa je bila znamenita prodaja deleža DZS podjetju Manda, d.o.o., ki je v lasti Roberta Alajeviča, prodaja, ki je še do danes niso zabeležili v Klirinško-depotni družbi. Začelo se je tudi hitro menjavanje direktorjev. Novega lastnika Alajeviča v ZOM menda niso nikoli videli, toda za direktorico so poslali Anuško Štoka, ki je tu in tam obiskala ZOM, nato je bil imenovan Milan Ačko, katerega v ZOM sploh niso spoznali, nasledil ga je Milan Gerič, ki pa je odstopil, ko je spoznal, da pri DZS njegovih načrtov za sanacijo podjetja niso pripravljene podpreti.

Bojan Petan se je udeležil znamenitega sestanka na Protnerjevem vinotoku na Meljskem Hribu.

Oba sva bila izigrana

Jože Protner, sedaj predsednik medobčinske gospodarske zbornice za Podravske in bivši podžupan Mestne občine Maribor, pa o zadevi pravi: "Oba sva bila izigrana - Milan Gerič in jaz." Po njegovih besedah je Gerič, preden je prevzel direktorsko mesto, dejansko obiskal direktorja DZS Bojana Petana, ki je potrdil njegovo idejo o sanaciji ZOM in temu je verjel tudi nadzorni svet ZOM. Ob tem sam ni imel za moralno, da bi odstopil s položaja predsednika NS, kajti na to mesto se je prijavil na osnovi oglasa ZOM; ta je v nadzorni svet pozval ljudi, ki bi kaj doprinesli razvoju tega podjetja. "Čutil sem se dolžnega, da se prijavim, saj sem Mariborčan," pravi Protner, ki pa podpira projekt sanacije ZOM, kakršnega je pripravil Milan Gerič predvsem zaradi naslednjega razloga: "Če bi skrhali dejavnost ZOM na deset ljudi, prisilne poravnave ne bi vzdržali."

Zato tudi Milan Genč ni naredil načrta finančne reorganizacije ZOM in tako sodišče prisililo, da je za večerjainji dan razpisalo nareč za stečaj ZOM. ZOM ima namreč za 1,2 milijarde tolarjev dolgov, njeno premoženje z zalogami vred pa je vredno le okrog 680 milijonov tolarjev.

In zakaj ni Mestna občina Maribor prevzela del premoženja ZOM? "Res je, da me je Filipič skupaj s Stoničem obiskal na občini ter predlagal, da naj Nigradove delnice menjam za delnice ZOM. Toda občina ima v Nigradu preveč interesov, da bi to lahko storila." Protner pojasnjuje tudi že omenjeni sestanek "v javnem lokalu" na Meljskem Hribu. "Tja sem prišel po naključju in povabili so me, da naj prisedem."

Toda zakaj je prodala Probanka, ki pogosto trdi, da dela v interesu Maribora?

Zaupali smo DZS!

Romana Pajenk nam je zatrjela, da so bili v Probanki pripravljene prodati delnice ZOM občini, toda dogovora ni bi-

Enaka usoda Helidona

Pobega, kakršen je uspel neprofitnemu knjižnemu programu, si niso mogli privoščiti vsi programski segmenti knjižnega programa, pa tudi ne, zaradi izhodiščne profitne naravnosti, glasbeno založništvo.

Glasbeno založništvo Helidona je ostalo del Založbe Obzorja d.d. Tradicija Helidona ni zanemarljiva, pohvaljivo se lahko predvsem z dvema področjema, spremljanjem slovenske resne glasbe, pretekle in tudi sodobne, ter z narodnozabavno glasbo. Od začetkov s Helidonom delali dve legendi na tem področju, ansambl bratov Avsenik in Lojzeta Siska. Pa tudi nekaj imen slovenske zabavne scene so imela na svojih seznamih.

Seveda pa je posledica permanentnih lastniških preoblikovanj in permanentne saracije zadnjih let predvsem razpolovitve programa (to predvsem zadnje leto) in neizpolnjevanje pogodbenih obveznosti ter torej izguba avtorjev, ki jih zgolj bleščeča tradicija ni mogla zadržati.

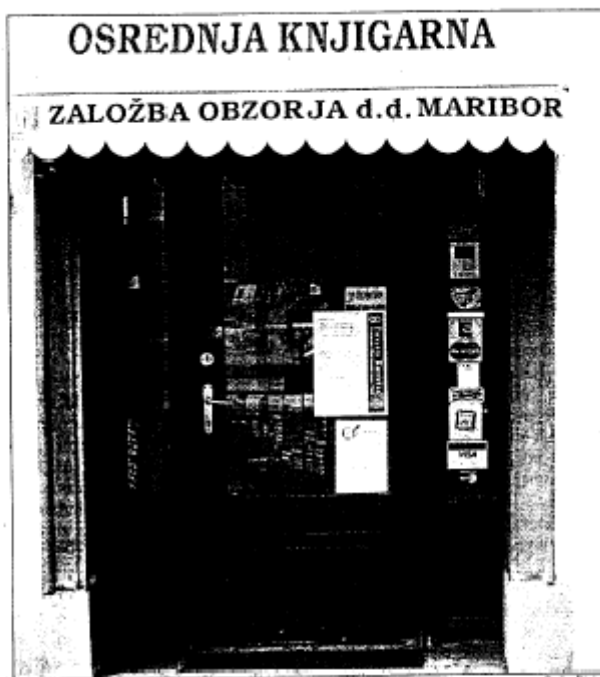
Veskar je Miro Sečič, vodja glasbenega založništva in urednik, prepričan (in finančna dejstva po njegovem mnenju to dokazujejo), da Helidona celo v teh nemogočih pogojih dela dobro in bi bil lahko uspešno podjetje.

(pv)

Io. Radovan Stonič, direktor Probanke DZU, pa je oster: "Filipič je nekaterc podatke skrival pred nami in ni prikazoval realnih rezultatov, med drugim je tudi v Pomurski tisk vložil 50 milijonov tolarjev, toda ta je kasneje šel v stečaj. Mi smo prodali naše delnice DZS zato, ker smo vedeli, da je to podjetje glavni dobavitelj ZOM, in menili, da bo ta za ZOM že poskrbel. Zato tudi sestanek pri Proterju."

In nato je šlo z ZOM samo še navzdol. Delavci se čudijo, zakaj nadzorni svet nikoli ni zahteval finančnih poročil, poslovno poročilo za leto 2002 še vedno ni bilo sprejeto, ZOM pa tudi nima revizijske hiše, ki bi pregledala njeno poslovanje. Zadeva je prišla tako daleč, da si tudi delavci želijo konca agonije in menijo, da je najboljša rešitev stečaj. In to se je zgodilo včeraj.

Nikola Šoštarčič

Sato Bizjak

Kako premagati mariborski sindrom

Neizpodbitno je, da je založba Obzorja trdno sodila med "štiri velike slovenske založbe" tistega časa - CZ, DZS, MK, ZO.

V medijski, intelektualni sferi se je Maribor posebej v drugi polovici šestdesetih let razvijal eksplozivno. Kot vzporednici sta tekli preobrazba Večera in sunkovit vzpon založbe Obzorja. Večerova tedanja generacija z Milanom Filipčičem na čelu, sam sem bil odgovorni urednik Večera, je mladane čez noč spreminila časniki iz ubrobnega, provincialnega lista v sodoben, ustvarjalen časnik z razsežnim bralskim območjem in osupljivo visoko naklado. Večer je realno postal nacionalno pomemben časnik. Založba Obzorja pa je v tem času zunaj dvoma že dosegla priznan status nacionalne založbe.

Medtem ko je Večer ustvarjala že zaradi narave postila velika skupina ljudi, častnikarjev in drugih, je bil razcvet založbe povezan mladane z enim samim človekom, z direktorjem založbe prof. Jožicom Košarjem. Prav čistočno se je stvaril sloves Košarjeve osebnosti. Bil je slovenski izobraževalec, kakršnih ni bilo veliko, obenem pa očarljiv človek, nekakšna sinteza antične modrosti, plenumisti in dinamične modernosti.

Ko sem poleti 1973 prišel v založbo kot glavni direktor, po Košarjevi bolj ali manj priložni upokojitvi - rekel mi je, da bi se delal kakšni dve leti -, mi je Košarjevo ustvarjalno delo postajalo čedalje bolj razvidno. Spoštljivo sem spoznaval založniško filozofijo svojega - presenetljivo naključje - razrednika in vrhunskega profesorja latinščine in grščine v prvih štirih razredih klasične gimnazije v Mariboru - pred 2. svetovno vojno. Prof. Košar je ustvaril založbno moderno, razvejeno knjižno programsko sestavo, ki je bila tako rekoč optimalna, in s sodelavcema, akad. slikarjem Janezom Vidčicom in univ. dipl. ekonomistom Dušanom Dročcem kot operativnim založniškim vodjem, dvignil založbo v vseh segmentih na visok piedestal.

Knjižna programska naravnost založbe je bila po vsem tem že določena: nadaljevati Košarjevo programsko politiko - torej tradicija z mutatis mutandis - in iskati tudi nove programske smeri, če bo le mogoče. Takšno naloga se je v marsičem posrečila zaradi lucidnosti novega glavnega urednika, pokojnega **Hermana Vogla**, pesnika, tudi častnikarja in profesorja. Njegova literarna senzibilnost in tesna komunikacija z ustvarjalci sta ga usposobil, da je bilo tradicionalno izdajanje izvorne domače literature vsesidljivo relevantno. Prevedena literatura in pivročniške je urejal odlični poznavalec tuje književnosti in elegantni stilist, pokojni **Branko Avenek**, pred tem kulturni urednik Večera. Z Dušanom Dročcem, direktorjem knjižnega založništva, je bila to sijajna skupina.

Založba je kljub "svinčenim časom" izdajala zelo pluralistično literaturo: ohranila je (zaradi kakšnih težav) pomembna zbirka Znamenja in bila na strelj odprta za nove miselne smeri. Tudi prodajna tehnologija se je spreminjala. V prevedeni literaturi je s sodajnimi trženjskimi prijemi, denimo, izdala izbrana de-

la Pearl Buckove v deseth knjigah v visoki nakladi deset tisoč izvodov in jih mladane vse prodala.

Vendar so izkušnje pokazale, da samo "klasični programi" niso bili jamstvo za finančno stabilnost: medzaložniška konkurenca je bila ostra, fluktuacija avtorjev zaradi tržne logike precoginja, prej bogate subvencije so utihale in ad infratum ni bilo mogoče pveljaviti dohodka v izvorno literaturo.

Novo podstat je založba tedaj našla v ekonomski, sociološki, politološki literaturi. Založbe so že prej izdajale tu pa tam literaturo takšne vrste, in tudi založba Obzorja je izdajala knjige profesorjev Vokla v ekonomski knjižnici. Toda nova zasnova je bila nepriemerljivo bolj ambiciozna: povezati ustvarjalne točke ekonomske misli v Sloveniji v načrten nacionalni sistem za izdajanje takšne literature. To se je posrečilo tako, da smo ja ikubili za projekti kar izkrajatelj ljubljansko ekonomsko fakulteto. Veki in krajiska visoka šola za organizacijo dela. Zbirka, poimenovali smo jo EPOK - ekonomska, poslovna in organizacijska knjižnica - je urejal uredniški odbor. Z Veksa so bili v njem v začetku dr. Ruđi Crnkovič, dr. Bogomir Deželak, dr. Danilo Verjāk, ki je bil dolga leta tudi glavni urednik zbirke; z ljubljansko ekonomsko fakulteto dr. Ivan Turk, dr. Alojzij Vađnal, dr. Aleš Vahčić; z visoke šole za organizacijo dela pa Ilija Jurančič, Mitja Klopčič in Peter Mikeln. Po takšnem modelu je založba ustvarila tudi sociološko in politološko knjižnico - izdajateljica je bila ljubljanska fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo - člani uredniškega odbora so bili dr. Vlado Benko, dr. Adolf Bibič, dr. Niko Toš, glavni urednik pa dr. France Vreg. Identičen vzorec je veljal tudi za Marksistično knjižnico, ki jo je izdajala politična šola CKZKS.

S tem nacionalnim modelom je založba urešnila nekaj postulatov svoje doktrine, namreč te, da kaže premagati mariborski sindrom, "svojino osamljenost", samo tako, da z idejami in argumenti zakoračiš v slovenski prostor (pri tem je bila edina "komparativna prednost" ta, da sem kot diplomant ljubljanske ekonomske fakultete bil nekako čustveno povezan s svojimi profesorji in sošolci). Razumljivo je bil ta založniški dosežek, nacionalni sistem za izdajanje družboslovne literature, tren v peti mnogim. Prihodnost oklopa smo videli ne samo v številni študentski populaciji, marveč predvsem v gospodarstvu.

V skladu s psihozo tistega časa smo se donkihotsko ubadali s problemom, ko so mnoga založniška dejanja takšna, da presega jo finančne in usnike sposobnosti "violetnih sistemčkov", ti pa zaradi svoje razahobljenosti ne morejo uresničevati projektov, pomembnih za nacionalno kulturo in znanost. Od tod "utopične misli" o funkcionalni integraciji. Bili smo vneti akterji tudi tega. Neizpodbitno je, da je založba Obzorja trdno sodila med "štiri velike slovenske založbe" tistega časa - CZ, DZS, MK, ZO.

Drago Simončič

Ko so Obzorja še razpirala obzorja

Nekrolog eni žariščnih kulturnih ustanov v mestu in širše

Zlata doba Založbe Obzorja se je začela in doživela tudi svoj zenit s profesorjem, klasičnim filologom Jožetom Košarjem kot direktorjem in glavnim urednikom. Povzdignil je prvo in dotlej edino založbo v mestu - po obsegu in vsebinah številnih zbirak, ki jih je ustanovil - med najuspešnejše slovenske založniške hiše. Nadlokalna, deprovincializirana založba, ki je čedalje hitreje prerasla svoje okvire in žarčila v vse dele slovenskega kulturnega prostora, tudi v zamejstvo in celo zdomstvo, je kvalitetno in prelošno za tiste čase povezavala krajevna in širša vse slovenska prizadevanja, zlasti v leposlovju, družboslovju, znanosti in publicistiki - kot dejavnosti, ki odločilno sooblikujejo duhovno podobo in mentaliteto mesta.

Malo, premalo je pričevanj o zgodovini te eminentne mestotvorne inštitucije, za katero je dr. Bruno Hartman nekoč dejal, da "brez te založbe v Mariboru ne imamo dihati". Še največ zveemo iz ohranjenega eksponata Jožeta Košarja ob 20-letnici Založbe Obzorja - iz leta 1970, ki je najcelovitejše pričevanje o razvoju Obzorij. V prvem in drugem desetletju so se iz popolnega založniškega začetništva razvila v eno najprodnarnejših slovenskih založb.

Rojstni dan Obzorij je 29. december 1950, ko je Zveza kulturnih in znanstvenih delavcev mariborske oblasti sprejela sklep o ustanovitvi založbe. Dejavnosti za ustanovitev založbe so se začele že takoj po osvoboditvi. Odločilni soustvarjalci so bili Drago Vollmajer, Oskar Hudales, Anton Ingolič, Branko Rudolf, Jaro Dolar, Franc Šrmpf in seveda Jože Košar.

Založba je že v prvem poslovnem letu izdala sedem knjig. Tako je Maribor, ki je takoj po osvoboditvi obnovil predvojne kulturne ustanove, mnoge izmed njih razširil in jim pridružil nove, dobil tudi založniško hišo. Do maja 1953 so Obzorja poslovala kot čista založba. Tega leta so razširila svojo dejavnost tudi na knjigarstvo ter trgovino s pisarniškimi in tolskimi potrebščinami. Jože Košar v jubilejnem zapisu ob 20-letnici spoštljivo omenja svoje predhodnike: založba se je registrirala kot gospodarsko podjetje na pobudo Draga Vollmajerja, ki je po Dragu Demšarju in Slavku Hudalesu 1952. prevzel vodstvo založbe in ji ostal na čelu do avgusta 1960.

Jože Košar je kot založnik udeležil srečno kombinacijo humanista in kulturnika z izrazitim poslušom tudi za gospodarske, tržne probleme založništva.

Od tega datuma naprej se začena Košarjevo obdobje Obzorij. Najprej se jim je pripojilo beograjsko podjetje Karbon in mariborsko veletrgovsko podjetje Papir. Obzorjem se pripoji še Celjska knjigarica in papirnica Naša knjiga, 1966. pa se je z Obzorji združila še Dolenjska založba v Novem mestu, ki je kot samostojna enota ohranila svoje ime. Zanj izidejo pri Obzorjih vsako leto po štiri izvirne knjige, ki so po snovi in avtorjih vezane na dolenjsko območje. 1967. je založba ustanovila in sama investirala prvo slovensko tovarno gramofonskih plošč Helidon. Leta 1970 imajo Obzorja v Mariboru, Celju, Ljubljani in Beogradu 21 poslovnih enot, kar pomeni pravi gospodarski bum za tiste čase. Še pomembnejši kot zunanja širitev založniške hiše je prered založniškega, vabinskega dela Obzorij. Direktor Košar poroča ob 20-letnici o naravnost navdušujočih podatkih za današnje razmere.

Posobno zgovorno je "nestrnje subvencioniranje", ki kaže usmerjevalno vlogo direktorja in glavnega urednika. Zanimiv je podatek, da je delavski svet "samo v 1970. letu do konca septembra za interno subvencioniranje do-

ločil nad 70 milijonov starih dinarjev, v tem ko je v letih 1965-1970 podprl domače knjižne izdaje z 270 milijoni starih dinarjev ali v povprečju vsako leto s 54 milijoni.

Leta 1955 je proslavila založba izid stote knjige, za njeno desetletnico pa je izšla že tristo. V naslednjih desetih letih je bilo izdanih nadaljnjih 742 publikacij. Tako je slavila založba hkrati s svojo dvajsetletnico tudi izid svoje tisoče knjige. Povprečno je potemtakem izšlo v prvih dveh desetletjih vsako leto po neverjetnih 54 knjig, v zadnjih desetih letih pa 74 knjig in drugih publikacij. Celotna naklada v dveh desetletjih je preseгла 3 milijone izvodov in pol, izšla pa je na skoraj 270 tisoč straneh. Tako je bila izdana posamična knjiga povprečno v 3400 izvidih. Razmerje med domačo in prevedeno literaturo je bilo 62:38, v prid domači. Obzorja so v Košarjevem času posebej slovela po izvirnih delih domačih avtorjev. Košar se je že tedaj spraševal, ali je slovenska knjiga predraga. Odgovarja takole: "Na to vprašanje ni lahko odgovoriti. Vsekakor je knjiga glede na povprečne osebnostne dohodke naših poprečnih bralcev - in ti med kupci naših knjig prevladujejo - predraga. Število bralcev, ki jim je knjiga namenjena, je namreč razmeroma majhno. To seveda bistveno vpliva na višino naklade in s tem na ceno. Kljub temu pa kažejo statistični podatki, da se je knjiga v zadnjih letih neprimerno manj podražila kakor večina drugega blaga. Da bi knjiga v naši državi dosegla tisto veljavo, ki ji gre, bi bila potrebna široka in trajna akcija vseh družbenih dejavnikov. Ne bi smelo biti nobenega družbenega organizma, v katerem ne bi sistematično ustvarjali ugodnega ozračja za Sirjenje knjige. Samo založniška podjetja tega ne morejo doseči, čeprav družba to večino od njih pričakuje in celo zahteva. Takša maturna in trajna akcija bi brez dvoma ugodno vplivala na zvišanje naklad in s tem na znižanje cene knjig." Košar je kot založnik udeleževal srečno kombinacijo humanista in kulturnika z izrazitim poslušom tudi za gospodarske, tržne probleme založništva. Si cer pa so se že v njegovem času - tranzicijski upad in razkroj založništva se bo dogodil precej let po njegovi prezgodnji smrti 1982 - Obzorja povzpela k nekaterim založniškim rekordom, ko so letno izdala po 140 in še več naslovov, kar je za današnje razmere vrloglavo. Košar si je ob svojem polhisterstvu in sposobnostih znal tudi izvrstno izbirati vrhunske sodelavce. Omenimo le nekatere: Dušan Drolc je bil pravi maček v založniški branži, pa sloviti glasbenik **Vilku Orsenik**, ki ga je pritegnil k Helidonu, v hiši pa je bil njegov najožji tehnični sodelavec akademski slikar **Janez Vidic**, ki je Obzorjem dolga leta vdihoval vizualno prepoznavnost na trgu.

Obzorja so v Košarjevih časih zalagala največ revij v Sloveniji: Slavistično revijo, obnovljeni Časopis za zgodovino in narodopisje, Dialoge (prej Nova Obzorja), Prostor in čas. Zbirke založbe so bile v Košarjevem času namenjene ciljnim publikam, kar razberemo iz naslovov Domote in tuje gore, Velika moške (biografske svetovno znanih osebnosti), Nova Obzorja kot osrednja zbirka, Prizma (sodobna svetovna književnost), Svet v knjigi, Križem sveta, Liskovna obzorja...

Košar je imel izreden posluš za mlade generacije avtorjev, predvsem pa pogum. Mnoge od njih so centralne založbe v Ljubljani zavračale, recimo **Dominika Smoleta**. Njegovi Črni dnevi in beli dan, danes čisto temeljnih del sodobne slovenske proze, so izšli pri Obzorjih leta 1958, potem ko jih ni upal izdati noben slovenski založnik.

Leta 1968 so Obzorja ustanovila provokativno zbirko Znamenja, ki se je obrnila do dandanašnjega (nadaljuje jih založba Litera). Kot prvi jih je urejal **Dušan Pirjevec**. Košar je s svojimi dobro premišljenimi in vizionarskimi uredniškimi odločitvami utiral pot raznovrstnosti založništva na Slovenskem in za današnje pojme neverjetni ustvarjalni avtonomiji. Košar je vpeljal koncept založništva, ki je bil tedaj v Sloveniji popolnoma neznan in nov. Postavil je na glavo vse velike državne založniške koncepte. Veliki so izdajali po deset knjig na leto, Obzorja 30 do 40. **Josip Vidmar** je rolnel čez Košarjevo založništvo, ni hotel sprevideti njegove zgodovinske orientacije. S Košarjevim vstopom v založništvo se je uredniška politika povsem spremenila, kompletno je razdril dotedanji hermetski založniški sistem. Razbil je leposlovno cenzuro, blokado določenih avtorjev v ljubljanskih založbah. Če ga ne bi bilo, ne bi v Sloveniji tiste čase izdajali Tržičani, kot so **Roris Pihov** ali **Alojz Rehula**, notranji emigrant **Stanko Majcen**, tudi ne **Gregor Strniša**, **Peter Božič**. Kot zanimivost: tedaj mladi **Dimitrij Rupel** je v začetku 70. let vstopil v takratno sodobno prozo. V Košarju je našel naklonjenega založnika. S svojimi prvimi proznimi deli je mladi Rupel postal skoraj hišni avtor.

Tudi v prevajalstvu je Košar pritegnil najuglednejša imena, kot so **Janez Gradšnik**, **Janko Moder**, **Josip Vidmar**, **Fran Bradač**... Del zlatne uredniške tradicije leposlovja in humanistika v Obzorjih se je v sicer nenaklonjenih ekonomskih razmerah za založništvo nadaljeval v začetku devetdesetih z urednikovanjem **Andreja Brvarja** in vztrajanjem na projektih, kot so **Znamenja**, **Iz antičnega sveta**, "mariborensia" - dela o Mariboru in mariborskih avtorjev pa **Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev**, ki so jih Obzorja v novem času prevzela.

Najbolj bleščeči časi Obzorij s Košarjem na čelu ne morejo biti več hrabrilo dramilo, da bi se mesto začelo prebujati iz svoje letargije. Samo še rekvierm je ostal in zgodba o Obzorjih le še ena tistih zgodb, ki pričajo o pogumu in pomembnih dejanjih, padlih v sivini kadrovske razsutega mesta. Ko je država uskluš slovenskih založb popolnoma prepustiti logiki novega kapitala, je sledil nezogibni zaton, tudi tako pomembnega kulturnega žarišča s polstoletno izjemno tradicijo, kot so bila Obzorja. Seveda odnuzje pomeni daljnosežno kulturno osiromašenje, kot so lani maja opozarjali v svojih apelih tudi ugledni kulturniki in akademiki, odlični sooblikovalci Obzorij, ki so simbolizirala tudi njihove borbe in ustvarjalne uspehe. Maribor, zgani se, se je glasil apel, a je izvenel v gluho in izvotlenosti kapitalskega zadrževanja držnih znanstvenih sprememb, ki obvladujejo medijsko-založniški prostor čedalje manjših obzorij.

Melita Forstnerič Hajnšek